

SACRAMENTUM CARITATIS

Sacramentum Caritatis

Posynodální apoštolská exhortace *Sacramentum caritatis* Svatého Otce Benedikta XVI. biskupům, kléru, zasvěceným osobám a laickým věřícím o eucharistii, pramenu a vyvrcholení života a poslání církve

Úvod

1. *Svatost lásky*:¹ Nejsvětější svátost je darem, kterým Ježíš Kristus dává sám sebe tím, že zjevuje nekonečnou lásku Boha ke každému člověku. V této obdivuhodné svátosti se ukazuje „největší“ láska, která pobádá „dát svůj život za své přátele“ (Jan 15,13). Ano, Ježíš miloval svoje „až do krajnosti“ (Jan 13,1). Tímto výrazem evangelista uvádí gesto nesmírné pokory, které vykonal: Dříve než za nás umřel na kříži, uvázal si kolem pasu lněnou zástěru a umyl učedníkům nohy. Stejným způsobem nás Ježíš stále ještě miluje ve svátosti eucharistie „až do krajnosti“, až k darování svého těla a své krve. Jaký úžas musel zachvátit srdce apoštolů tváří v tvář gestům a slovům Pána během Poslední večeře! Jaký údiv musí vzbudit v našem srdci eucharistické tajemství!

Pokrm pravdy

2. V oltární svátosti jde Pán vstříc člověku stvořenému k Božímu obrazu (srov. Gen 1,22) a stane se jeho druhem na cestě. V této svátosti se Pán stává pokrmem pro člověka, který hladoví po pravdě a svobodě. Protože nás může skutečně osvobodit pouze pravda (Jan 8,36), stává se Kristus pro nás pokrmem pravdy. S pronikavým poznáním lidské skutečnosti sv. Augustin zdůraznil, jak se člověk svobodně a ne pod násilím hýbe, má-li vztah k něčemu, co ho přitahuje a co v něm vzbuzuje touhu. Když se pak svatý biskup táže, co může člověka vůbec v nitru pohnout, zvolá: „Po čem duše touží vroucněji než po pravdě?“² Každý člověk totiž v sobě nosí neukojitelnou touhu po poslední a konečné pravdě. Proto se Ježíš, Pán, „cesta, pravda a život“ (Jan 14, 6) obrací k dychtivému srdci, člověka, který se cítí jako žíznivý poutník, k srdci, které touží po prameni života, k srdci, které zápasí o pravdu. Vždyť Ježíš je Pravda, která se stala osobou, která k sobě přitahuje svět. „Ježíš je Polárka lidské svobody, bez něhož svoboda ztratí svůj směr, neboť bez poznání pravdy se svoboda zvrhne, izoluje se a stává se neplodnou zvrůlí. S Ježíšem se pravda znovu nachází.“³ Ve svátosti eucharistie nám Ježíš obzvláště ukazuje *pravdu lásky*, jež je samou podstatou Boha. Tato pravda mající základ v evangeliu se týká každého člověka a celého člověka. Církve, která nachází v eucharistii svůj životně nutný

střed, neustále usiluje o to hlásat všem, že Bůh je láska, ať už se to chce či nechce slyšet (srov. 2 Tim 4,2)⁴. Právě proto, že se Kristus pro nás stal pokrmem pravdy, obrací se církev na člověka a zve ho, aby svobodně přijal Boží dar.

Vývoj eucharistického obřadu

3. Pohlédneme-li na dvoutisícileté dějiny Boží církve, jež byla vedena moudrým působením Ducha Svatého, obdivujeme plni vděčnosti nadčasově uspořádaný rozvoj rituálních forem, jimiž si připomínáme události naší spásy. Od mnohostranných forem prvního staletí, které ještě prosvítají v ritech starých východních církví, až po rozšíření římského obřadu; od jasných pokynů Tridentského koncilu a misálu Pia V. až k liturgické reformě, k níž dal podnět 2. Vatikánský koncil: v každém údobí církevních dějin září slavení eucharistie jako pramen a vyvrcholení jejího života a jejího poslání v liturgickém obřadu ve veškerém mnohotvárném bohatství. Jedenácté řádné zasedání biskupského synodu, které se konalo od 2. do 23. října 2005 ve Vatikánu, vyjádřilo tvář v tvář těmto dějinám hlubokou vděčnost Bohu a uznalo, že Duch Svatý působil v jejím vedení. Zvláště pak synodní otcové zjistili a potvrdili požehnaný vliv 2. Vatikánským koncilem uskutečněné liturgické reformy na život církve.⁵ Biskupská synoda měla možnost posoudit, jak byla po koncilním shromáždění přijímána. Bylo mimořádně mnoho ocenění. Jak bylo zdůrazněno, obtíže a také několik zmíněných zneužití nemohou zatemnit hodnotu a působivost liturgické reformy, která v sobě skrývá ještě plně neprobádané poklady. Konkrétně jde o to, aby se změny, jaké chtěl koncil, chápaly v rámci jednoty, kterou dějinný rozvoj obřadu charakterizuje, aniž by se zaváděly nepřírozené zlomy.⁶

Biskupská synoda a Rok eucharistie

4. Kromě toho je nutno vyzdvihnout vztah mezi poslední biskupskou synodou o eucharistii a mezi tím, k čemu došlo v posledních letech v životě církve. Především se musíme v duchu přenést do Velkého Jubilea roku 2000, jímž můj milovaný předchůdce, Boží služebník Jan Pavel II., vedl církev do třetího křesťanského tisíciletí. Jubilejní rok byl

bezpochyby vyhraněn silně eucharisticky. Nelze ani zapomenout, že biskupskému synodu předcházela a v jistém smyslu jej i připravovala Rok eucharistie, který si s velkou prozíravostí přál Jan Pavel II. pro celou církev. Toto údobí, jež začalo Mezinárodním eucharistickým kongresem v Guadalajaře v říjnu 2004, bylo zakončeno na závěr XI. synodálního shromáždění kanonizací pěti blahoslavených, kteří zvláště vynikali eucharistickou úctou: biskup Josef Bilczewski, kněz Kajetán Catanoso, Zikmund Gorazdowski a Albert Hurtado Cruchaga, a řeholník kapucín Felix z Nikosie. Na základě učení⁷, které předložil Jan Pavel II. v apoštolském listu *Mane nobiscum Domine*, i díky cenným návrhům Kongregace pro bohoslužbu a svátosti⁸, se diecéze a různé církevní organizace chopily iniciativy, aby znovu probudily u věřících eucharistickou víru a prohloubily ji, aby zvýšily pečlivost při celebrování a aby podporovaly eucharistickou adoraci, aby povzbuzovaly k účinné solidaritě, která vychází z eucharistie a dosahuje potřebné. Nakonec je nutno zmínit se o poslední encyklice *Ecclesia de Eucharistia*⁹ mého ctihodného předchůdce, v níž nám zanechal opěrný bod učitelského úřadu o eucharistickém učení, a poslední svědectví o tom, jakou ústřední roli hrála tato božská svátost v jeho životě.

Cíl předloženého listu

5. Tento posynodální list má za cíl znovu se zaměřit na mnohostranné bohatství úvah a návrhů které se vynořily na posledním řádném valném zasedání biskupské synody — od *Lineamenta* přes *Instrumentum laboris*, *Relationes ante et post disceptionem*, příspěvky synodních otců, auditorů a delegátů ze sesterských církví až k *Propositiones* — s úmyslem vyložit některé základní linie nasazení, zaměřené na to, aby vzbudilo v církvi nový eucharistický impuls a horlivost. S vědomím rozsáhlého doktrinního a disciplinního dědictví, které se během staletí nahromadilo ve vztahu k této svátosti¹⁰, bych rád v tomto dokumentu přijal přání synodních otců¹¹ a vyzval křesťanský lid, aby prohloubil vztah mezi *eucharistickým tajemstvím a liturgickou akcí novým duchovním kultem* eucharistie jako *svátosti lásky*. V tomto výhledu chci předložit tuto

SACRAMENTUM CARITATIS

exhortaci ve vztahu s mou první encyklikou *Deus caritas est*, v níž jsem několikrát mluvil o svátosti eucharistie, abych zdůraznil vztah křesťanské lásky jak k Bohu, tak k bližnímu: „Vtělený Bůh nás všechny přitahuje k sobě. Z toho se chápe, že *Agapé* je nyní také bude označení eucharistie: v ní k nám Boží *Agapé* přichází tělesně, aby v nás a skrze nás nadále působila.“¹²

První díl

Eucharistie, tajemství,
v něž se věří

**„To je skutek Boží, abyste věřili
v toho, koho on poslal.“ (Jan 6,29)**

Eucharistická víra církve

6. „*Tajemství víry!*“ – Tímto zvoláním hned po slovech proměnění ohlásí kněz slavené tajemství a vyjadřuje svůj úžas tváří v tvář předpokladně chleba a vína v Tělo a Krev Kristovu – skutečnosti, jež přesahuje všechno lidské chápání. Vskutku, eucharistie je přímo „tajemství víry“. Je to „úhrn a suma naší víry“.¹³ Víra církve je v podstatě eucharistická víra a je živena zvláště při eucharistické hostině. Víra a svátosti jsou dva vzájemně se doplňující aspekty církevního života. Víra vzbuzená hlásáním Božího slova se živí a vzrůstá v milostiplném setkání se vzkříšeným Pánem, které se uskutečňuje ve svátostech. „Víra se vyjadřuje ritem (obřadem) a ritus posiluje a upevňuje víru.“¹⁴ Proto vždy oltářní svátost stojí uprostřed církevního života; „církve se stále rodí díky eucharistii“!¹⁵ Čím je v Božím lidu živější víra, tím je hlubší účast na církevním životě skrze přesvědčivou podporu poslání, jež dal Kristus svým učedníkům. Dokazují to dějiny církve. Každá velká reforma je nějak spojena s novým objevením víry v eucharistickou přítomnost Pána uprostřed jeho lidu.

Nejsvětější trojice a eucharistie

Chléb z nebe

7. hlavním obsahem eucharistické víry je samo tajemství Boha, který je trinitární (trojiční) láska. V Ježíšově rozhovoru s Nikodémem nacházíme k tomu objasňující odpověď: „Bůh tak miloval svět, že dal svého jednorozeného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný. Bůh přece neposlal svého Syna na svět, aby svět odsoudil, ale aby svět byl skrze něho spasen.“ (Jan 3,16-17) Tato slova ukazují nehlubší kořen Božího daru. Ježíš nedává v eucharistii „něco“, nýbrž sám sebe; přináší své tělo v oběť a prolévá svou krev. Tímto způsobem dává sám sebe v plnosti

své existence a zjevuje původní pramen této lásky. On je věčný Syn, kterého Otec vydal za nás. V evangeliu k tomu slyšíme ještě jednou Ježíšova slova. Po nasycení zástupu rozmnožením chleba a ryb říká svým posluchačům, kteří šli s ním až do synagogy v Kafarnau: „Chléb z nebe vám nedal Mojžíš, ale pravý chléb z nebe vám dává můj Otec, neboť chléb Boží je ten, který sestupuje z nebe a dává život světu.“ (Jan 6,32-33) A jde tak daleko, že sebe, své tělo i svou krev ztotožňuje s tímto chlebem. „Já jsem ten živý chléb, který sestoupil z nebe. Kdo bude jíst tento chléb, bude žít věky. A chléb, který já dám, je mé tělo, obětované za život světa.“ (Jan 6,51). Tímto způsobem se Ježíš zjevuje jako chléb života, který dává lidem Věčný Otec.

Nezasloužený dar Nejsvětější Trojice

8. V eucharistii se zjevuje plán lásky, který určuje celé dějiny spásy (srov. Ef 1,10; 3,8-11). V ní se Bůh, Trojice, který je sám v sobě láska (srov. 1 Jan 4,7-8) zcela vkládá do naší situace. V chlebě a vínu, pod jehož způsobami se nám Kristus dává při velikonoční hostině (srov. Lk 22,14-20; Kor 1,23-26), k nám přichází celý božský život a sdílí se nám svátostnou formou. Bůh je dokonalé vzájemné sdílení lásky mezi Otcem, Synem a Duchem svatým. Již ve stvoření dostává člověk povolání podílet se určitým způsobem na Božím dechu života (srov. Gen 2,7). Avšak v zemřelém a zmrtvýchvstalém Kristu a v poslaní Ducha Svátého, který je nám v plnosti dáván (srov. Jan 3,34), se stáváme účastnými nejnižších hlubin Boha.¹⁶ Ježíš Kristus, který „skrze věčného Ducha sám sebe přinesl Bohu jako oběť bez poskvrny (Žid 9,14) nám v eucharistickém daru sdílí svůj božský život. Jde o absolutně nezasloužený dar, který přichází po Božích příslibech a splňuje je nad veškerou míru. Církve přijímá tento dar ve věrné poslušnosti a slaví je a adoruje. „Tajemství víry“ je tajemstvím trinitární lásky, a my jsme z milosti povolání podílet se na ní. Také my musíme volat s Augustinem: „Vidíš-li lásku, vidíš Trojici.“¹⁷

Eucharistie: Ježíš, pravý

obětní beránek

Nová a věčná úmluva v krvi Beránka

9. Poslání, kvůli němuž k nám Ježíš přišel, dosahuje svého naplnění ve velikonočním tajemství. Dříve než „odevzdal svého ducha“, říká z výše kříže, z níž všechny přitahuje k sobě (srov. Jan 12,32): „Je dokonáno!“ (Jan 19,30). V tajemství jeho poslušnos-

ti až k smrti a to k smrti kříže (srov. Fil 2,8) byla uskutečněna nová a věčná Úmluva. V jeho ukřižovaném těle se s konečnou platností shledala svoboda Boha a svoboda člověka v nerozlučné a stále platné úmluvě. Také hřích člověka byl Božím Synem usmířen jednou provždy (srov. Žid 7,27; 1 Jan 2,2; 4,10). „V jeho smrti na kříži se naplňuje“ – jak jsem zdůraznil na jiném místě – „onen obrat Boha proti sobě samému, v němž se sám daruje, aby člověka opět vyzdvihl a zachránil – láska v její radikální formě“¹⁸. Ve velikonočním tajemství se naše osvobození od zla a od smrti stalo skutečností. Při ustanovení oltářní svátosti sám Ježíš mluvil o „věčné úmluvě“, jež byla uzavřena jeho krví, kterou prolil (srov. Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,20). Tento poslední cíl jeho poslání byl velmi zřetelný již na počátku jeho veřejného života. Když totiž Jan Křtitel viděl Ježíše, jak k němu přichází, zvolal: „Hle, beránek Boží, který snímá hřích světa“ (Jan 1,29). Je příznačné, že se právě toto slovo vrací v každé mši svaté právě v okamžiku, když kněz vybízí k přijímání. „Hle, Beránek Boží, který snímá hříchy světa. Blahoslavení, kdo jsou pozváni k hostině Beránkově“. Ježíš je *pravý* velikonoční Beránek, který dobrovolně obětoval sám sebe za nás a tak uskutečnil novou a věčnou úmluvu. Eucharistie má v sobě radikální novost, která je nám nabízena v každé mešní oběti.¹⁹

Ustanovení eucharistie

10. Tímto způsobem jsme přiváděni k tomu, abychom přemýšleli o ustanovení eucharistie při Poslední večeři. Došlo k němu v rámci rituální večeře, která byla vzpomínkovou slavností na základní událost izraelského lidu, vysvobození z egyptského otroctví. Tato rituální večeře byla spojena s obětováním beránků (srov. Ex 12,1-28.43-51) a byla vzpomínkou na minulost, avšak zároveň také prorockou připomínkou, tj. hlásáním budoucího osvobození. Lid totiž zakusil, že ono osvobození nebylo žádným konečným osvobozením, že jeho dějiny stály příliš pod znamením otroctví hříchu. Tak se otevírala vzpomínka staré prosbě o vysvobození i očekávání mnohem dalekosáhlejší spásy, jež měla být zásadní, všeobecná a konečná. Do této souvislosti vkládá Ježíš novost svého daru. Ve chvále, *Berakah*, děkuje Oci nejen za velké události minulosti, nýbrž i za své „oslavení“. Když ustanovuje svátost eucharistie, předjímá oběť na kříži i vítězství vzkříšení a zahrnuje je do svátosti. Zároveň se zjevuje jako *pravý* obětní Beránek, který byl od začátku světa

SACRAMENTUM CARITATIS

předvídan v Otcově plánu, jak to zdůraznil *první Petrův list* (srov. 1 Petr 1,18-20). Tím, že Ježíš staví svůj dar do této souvislosti, oznamuje spásonosný význam své smrti a svého zmrtvýchvstání, tohoto tajemství, které se tím stává daností, jež obnovuje dějiny i celý vesmír. Ustanovení eucharistie skutečně ukazuje, jak se tato násilná a nesmyslná smrt v Ježíšovi stala nejvznešenějším aktem lásky a konečným osvobozením lidstva od zla.

Figura transit in veritatem

11. Tímto způsobem vkládá Ježíš dalekosáhlé *novum* do nitra židovské obětní večere. My křesťané jsme nepotřebovali opakovat tuto večeri. Právem říkali Otcově „*figura transit in veritatem*“; co předvíдалo přicházející skutečnosti, to nyní udělalo místo pravdě. Starý obřad se naplnil a byl konečnou platností překonán darem lásky vtěleného Božího Syna. Pokrm pravdy, pro nás obětovaný Kristus, *dat figuris terminum*²⁰. Příkazem: „*To konejte na mou památku!*“ (Lk 22,19; 1 Kor 11,25) nás vybízí, abychom odpovídali jeho daru a svátostně jej zpřítomňovali. Těmito slovy vyjadřuje Pán takřka očekávání, že jeho církev, která vzešla z jeho oběti, přijme tento dar a pod vedením Ducha Svatého bude rozvíjet liturgické formy svátosti. Slavení vzpomínky na jeho dokonalý dar nespočívá jen v prostém opakování Poslední večere, nýbrž právě v eucharistii, tj. v radikální novosti křesťanského kultu. Tak nám Ježíš zanechal úkol vstoupit do jeho „hodiny“. „Eucharistie nás vtahuje do Ježíšova úkonu oddanosti. Nepřijímáme pouze staticky vtělené *Logos*, nýbrž jsme vtažováni do dynamiky jeho vydání sama sebe.“²¹ „Vtahuje nás do sebe.“²² Předpodstatnění chleba a vína v jeho Tělo a jeho Krev vnáší do stvoření princip dalekosáhlé proměny, jako nějaké „rozbití jádra“ – abychom použili nám známý termín – která je vnesena do nejnějtěnějšího bytí a je určena k tomu, aby vyvolala proces proměny skutečnosti, jejímž posledním cílem je proměna celého světa do stavu, v němž Bůh bude všechno ve všem (1 Kor 15, 28).

Duch svatý a eucharistie

Ježíš a Duch Svatý

12. Sám Pán nám svým slovem a chlebem a vínem daroval podstatné prvky nového kultu. Církev, jeho nevěsta, je povolána denně slavit eucharistickou hostinu na jeho památku. Tímto vepisuje spásonosnou oběť svého ženicha do dějin lidstva a svátostně ji zpřítomňuje ve všech kulturách. Toto velké tajemství je slaveno v liturgických formách, které církev, vedená Duchem Svatým, rozví-

jí v prostoru času.²³ V této souvislosti je třeba probudit vědomí o rozhodující úloze, jakou má Duch Svatý ve vývoji liturgických forem a pro prohloubení božského tajemství. Utěšitel, první dar věřícím,²⁴ který působil již ve stvoření (srov. Gen 1,2), je zcela přítomen v celém životě vtěleného Slova: Ježíš Kristus byl počat Pannou Marií působením Ducha Svatého (srov. Mt 1,18; Lk 1,35); na počátku svého veřejného poslání ho vidí na břehu Jordánu v podobě holubice, jak na něj sestupuje (srov. Mt 3,16 a Par); v tomtéž Duchu jedná, mluví a raduje se (srov. Lk 10,21); a v něm se může sám přinést za oběť (srov. Žid 9,14). V Janem zaznamenaných tzv. „řečech na rozloučenou“ jasně stanoví vztah mezi darováním svého života ve velikonočním tajemství a darováním Ducha Svatého svým (učedníkům, Jan 16,7). Jako Vzkříšený, který nese znamení utrpení na svém těle, může svým dechem vylévat Ducha (srov. Jan 20,22) a tak dávat svým účast na jeho vlastním poslání (srov. Jan 20,21). Duch pak bude učedníky učít všemu a připomene jim všechno, co jim Kristus řekl (srov. Jan 14,26), neboť jako Duchu pravdy (srov. Jan 15,26) mu přísluší uvést učedníky do celé pravdy. Ve *Skutcích apoštolů* se uvádí, že Duch o Letnicích sestoupil na apoštoly shromážděné v modlitbě s Marií (2,1-4) a podnítil je k úkolu, aby hlásali radostnou zvěst všem národům. Proto se děje silou Ducha to, že je sám Kristus přítomen ve své církvi z jejího životního středu, z eucharistie, a nadále plně působí.

Duch svatý a slavení eucharistie

13. Na tomto pozadí se chápe rozhodující úlohu Ducha Svatého ve slavení eucharistie, zvláště vzhledem k předpodstatnění. Odpovídající vědomí je jasně dokazatelné i z církevních Otců. Sv. Cyril Jeruzalémský připomíná ve svých katechezích, že „vzýváme milosrdného Boha, aby seslal svého Ducha na obětní dary, ležící před námi, aby proměnil chléb v tělesného Krista a víno v krev Kristovu. Čeho se Duch Svatý dotkne, to je posvěceno a zcela proměněno.“²⁵ Také sv. Jan Zlatoústý poukazuje na to, že kněz vyzývá Duch Svatého, když slaví oběť²⁶: „Jako Eliáš, Boží služebník, tak svolává Ducha Svatého – říká – aby byly zapáleny duše všech, když milost sestoupí na oběť.“²⁷ Velmi důležité je pro duchovní život věřících jasné poznání, jaké bohatství je v anafóre: vedle slov, jež pronesl Ježíš při Poslední večeri, je v epikleis prosba k Otcí, aby seslal dar Ducha Svatého, aby se chléb a víno staly tělem a krví Ježíše Krista a aby se „obec stávala stále více Tělem Kristovým“.²⁸ Duch, kterého celebrant svolává na dary

ležící na oltáři, je tentýž Duch, který spojuje věřící v „jedno tělo“ a činí z nich duchovní oběť, která se líbí Bohu.²⁹

Eucharistie a církev

Eucharistie – příčinný princip církve

14. Ježíš bere věřící do své „hodiny“ eucharistickou svátostí. Tímto způsobem nám ukazuje spojení, jaké zamýšlí mezi sebou a námi, mezi svou osobou a církví. Vždyť sám Kristus zplodil církev v oběti kříže jako svou nevěstu a své tělo. Církevní Otcové rozsáhle meditovali o vztahu mezi původem Evy z boku Adama (srov. Gen 2,21-23) a původem nové Evy, církve, otevřeného boku Krista, který byl ponořen do spánku smrti. Z probodeného boku – vyprávil Jan – vytekla krev a voda (srov. Jan 19,34), symbol svátosti.³⁰ Kontemplativní pohled „na toho, kterého probodli“ (Jan 19,37) nás vede k přemýšlení o příčinném spojení mezi Kristovou obětí, eucharistií a církví. Vždyť „církev žije z eucharistie“.³¹ Protože je v ní přítomna spásonosná oběť Krista, je nutno především uznat, že se „kauzální vliv eucharistie... ukazuje na samých počátcích církve“³². Eucharistie je Kristus, který se nám dává a neustále z nás vytváří své tělo. Proto je v úchvatném, vzájemném působení eucharistie, která buduje církev, a církve sama, která eucharistii uskutečňuje³³, ona první příčina, která je vyjádřena v první formulaci: církev může právě proto slavít tajemství Kristovy přítomnosti v eucharistii a adorovat ji, protože se jí nejprve sám Kristus daroval v oběti na kříži. Možnost církve „uskutečňovat“ eucharistii je zcela zakořeněna v tom, že se jí sám Kristus bezvýhradně daroval. Také zde odhalujeme přesvědčivý aspekt Janovy formulace: „On napřed miloval nás.“ (srov. 1 Jan 4,19) Tak také vyznáváme při každém slavení mše svaté, že přednostní je sebedarování Kristovo. Příčinný vliv eucharistie na vznik církve konečně zdůrazňuje, že se nám nejen chronologicky, nýbrž i ontologicky předem dostalo Jeho lásky, kterou nás „nejprve miloval“.

Eucharistie a církevní společenství

15. Eucharistie je tedy základní pro existenci i činnost církve. Proto označovalo prvotní křesťanství tělo narozené z Panny Marie, eucharistické tělo a církevní tělo Kristovo tímtež pojmem „*Corpus Christi*“.³⁴ Tento fakt, silně zastoupený v tradici, nám pomáhá k rozšířenému vědomí nerozlučitelnosti Krista a církve. Tím, že se náš Pán Ježíš Kristus sám za nás vydal jako oběť, svým darem půso-

SACRAMENTUM CARITATIS

bivě poukázal na tajemství církve. Je příznačné, že druhá eucharistická modlitba s epiklezi po proměňování formuluje prosbu o jednotu církve těmito slovy: „*Ať nás všechny, kdo máme účast na těle a krvi Kristově, shromáždí a sjednotí Duch svatý.*“ Tato formulace dává jasně na vědomí, že *res* eucharistické svátosti je jednota věřících v církevním společenství. Tak se u kořene církve ukazuje eucharistie jako tajemství *společenství (communio)*.³⁵

Na vztah mezi eucharistií a *communio* upozornil již Boží služebník Jan Pavel II. ve své encyklice *Ecclesia in Eucharistia*. Označil slavení památky Krista „za nejvyšší svátostně prezentaci společenství v církvi“.³⁶ Jednota církevního společenství se konkrétně ukazuje v křesťanských společenstvích a obnovuje se v eucharistickém úkonu, který je sjednocuje a rozlišuje v místních církvích, „*in quibus et ex quibus una et unica Ecclesia catholica existit*“.³⁷ Právě realita jediné eucharistie, která se slaví v každé diecézi vždy kolem vlastního biskupa, nám dává pochopit, jak samy místní církve existují „v“ církvi a „z“ církve“. „Jedinečnost a nedílnost eucharistického těla Páně zahrnuje jedinečnost mystického Těla jedné nerozdílné církve. Z eucharistického středu vyplývá nuntá otevřenost každé slavící obce, každé místní církve: přitahována rozpjatýma rukama Pána je začleněna do jediného a nerozdílného těla.“³⁸ Z tohoto důvodu se při slavení eucharistie věřící nachází ve své církvi, to je v Kristově církvi. Z tohoto správně chápaného pohledu se osvědčuje církevní *communio* jako od přirozenosti katolická skutečnost.³⁹ Vyzdvihnout tento aspekt církevního společenství může být účinným přínosem ekumenickému dialogu s církvemi a církevními společenstvími, jež nejsou v plném společenství s Petrovým stolcem. Eucharistie totiž navazuje pevné pouto mezi katolickou církvi a pravoslavnými církvemi, které uchovávají nefalšovanou a plnou podstatu tajemství eucharistie. Zároveň se může zdůraznění církevního charakteru eucharistie stát přednostním prvkem v dialogu také se společenstvími, jež vzešla z reformace.⁴⁰

Eucharistie a svátosti Svátostný ráz církve

16. Druhý Vatikánský koncil připomenul, že „ostatní svátosti a také všechny církevní služby a apoštolská díla souvisejí s posvátnou eucharistií a jsou k ní zaměřeny. Vždyť nejsvětější eucharistie obsahuje celé duchovní dobro církve, Krista samého, našeho velikonočního Beránka a živý chléb. Skrze své tělo,

Duchem svatým oživané a oživující, dává lidem život a tak je zve a přivádí k tomu, aby spolu s ním obětovali sami sebe, své práce a všechny stvořené věci.“⁴¹ Toto nejintimnější spojení eucharistie se všemi ostatními svátostmi a s křesťanským životem se chápe ve svém kořeni, když se samo tajemství církve nazývá jako svátost.⁴² Sám koncil v této souvislosti potvrdil: „Církev je totiž v Kristu zároveň svátost, to jest znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva.“⁴³ „Jako lid, spojený jednotou Otce, Syna a Ducha Svatého“⁴⁴, jak říká sv. Cyprián – je svátostí trinitárního *communio*.

Skutečnost, že církve je „všeobjímající svátostí spásy“⁴⁵, ukazuje, jak vposledku svátostná ekonomie určuje způsob, jakým Kristus, jediný zachránce, skrze Ducha zasahuje náš život ve zvláštnosti jeho okolností. Církev se přijímá a zároveň se vyjadřuje v sedmi svátostech, skrze něž Boží milosti konkrétně působí na život věřících, aby se celý Kristem vykoupený život stal kultem, který se líbí Bohu. Z tohoto hlediska bych rád zdůraznil některé prvky, jež synodální otcové vyzdvihli, které nám mohou hodně pomáhat, abychom chápali vztah všech svátostí k eucharistickému tajemství.

I. Eucharistie a uvedení do křesťanské víry Eucharistie, plnost uvedení do křesťanské víry

17. Je-li eucharistie opravdu pramenem a vyvrcholením života a poslání církve, vyplývá z toho, že cesta uvedení do křesťanské víry je zaměřena na to, aby umožnila přistoupit k této svátosti. Jak říkali synodní otcové, musíme se v této souvislosti ptát, zda je v našich křesťanských obcích dostatečně vnímána úzká spojitost mezi křtem, biřmováním a eucharistií.⁴⁶ Nesmí se totiž nikdy zapomínat, že jsme byli pokřtěni a biřmováni vzhledem k eucharistii. To s sebou nese povinnost podporovat v pastorální praxi chápání, jež více hledí na sjednocení celého uvedení do křesťanské víry. Křest, kterým jsme se stali podobni Kristu⁴⁷, byli přijati do církve a stali se Božími dětmi, je vstupní branou ke všem svátostem. Jím jsme byli začleněni do Kristova těla (srov. 1 Kor 12,13), do kněžského lidu. Přesto je to účast na eucharistii, jež v nás zdokonaluje to, co nám bylo darováno ve křtu. Také dary Ducha jsou propůjčovány k budování Kristova těla (srov. 1 Kor 12) a k většímu vydávání svědectví ve světě.⁴⁸ Proto dovádí nejsvětější eucharistie uvedení do

křesťanské víry do jeho plnosti a stává se středem a cílem svátostného života.⁴⁹

Pořadí svátostí uvedení do křesťanské víry

18. V této souvislosti je nutné obrátit pozornost na téma pořadí iniciačních svátostí. V tomto ohledu jsou v církvi rozličné tradice. Tato odlišnost se projevuje v církevních zvycích Východu⁵⁰ a také v západní praxi, co se týká uvedení do křesťanské víry u dospělých⁵¹ ve srovnání s uvedením dětí⁵². Nicméně tyto odlišnosti nejsou vlastně dogmatické povahy, nýbrž pastoračního rázu. Konkrétně musí být objasněno, která praxe může věřícím nejlépe pomáhat postavit do středu svátost eucharistie jako skutečnost, k níž směřuje celá iniciace. Kež biskupské konference provedí spolu s příslušnými kongregacemi římské kurie účinnost současných cest iniciace, aby dotyčnému věřícímu bylo pomoci výchovnou činností našich obcí, aby v postupném procesu zraní dospěl k ryze eucharistickému životnímu postoji a tak byl sto dát způsobem, přiměřeným naší době, odpověď každému, kdo se ptá po důvodech naděje, jež nás naplňuje (srov. 1 Petr 3,15).

Uvedení do víry, církevní společenství a rodina

19. Je třeba si vždycky uvědomovat, že celé uvedení do křesťanské víry je cestou obrácení, jež se má vykonat s Boží pomocí a se stálým zřetelem na církevní společenství, ať už žádají o přijetí do církve dospělí, jak k tomu dochází na místech evangelizace nebo v mnoha sekularizovaných krajích, či když rodiče žádají svátosti pro své děti. V této souvislosti bych rád upozornil na vztah mezi křesťanskou iniciací a rodinou. V pastorační činnosti se musí rodina vždy podílet na cestě uvedení do víry. Přijetí křtu, biřmování a prvního svatého přijímání jsou rozhodující okamžiky nejen pro osobu, která svátost přijímá, nýbrž pro celou rodinu, jež musí být ve svých rozličných složkách podporována církevními společenstvími.⁵³ Zde bych rád vyzdvihl důležitost prvního svatého přijímání. Mnoha věřícím zůstává tento den hluboko vryt ve vzpomínkách jako první okamžik, kdy si uvědomili význam osobního setkání s Ježíšem. Péče o duše ve farnosti musí přiměřeným způsobem využít této významné příležitosti.

II. Eucharistie a svátost smíření Jejich vnitřní spojení

SACRAMENTUM CARITATIS

20. Synodní otcové právem prohlásili, že láska k eucharistii vede k tomu, že se stále více cení svátost smíření.⁵⁴ Na základě spojení mezi těmito svátostmi nemůže autentická katecheze o smyslu eucharistie být odloučena od povzbuzování k cestě pokání (srov. 1 Kor 11,27-29). Jistě, zjišťujeme, že věřící naší doby jsou ponořeni do kultury, která má sklon vymazávat cit pro hříchy⁵⁵ tím, že dává přednost povrchnímu jednání, které dává zapomenout na nutnost být v Boží milosti, aby člověk mohl být hoden přijmout svaté přijímání.⁵⁶ Vždyť ztráta vědomí hříchu vždycky sebou přináší jistou povrchnost ve vnímání Boží lásky. Je pro věřící velmi užitečné vybavit si v paměti prvky, které v rámci mešního ritu jednoznačně vyjadřují vědomí vlastních hříchů a zároveň Boží milosrdenství.⁵⁷

Kromě toho nám vztah mezi eucharistií a smířením připomíná, že hřích není nikdy výlučně individuální záležitostí. Vždycky sebou také nese zranění uvnitř církevního společenství, do něhož jsme díky křtu začleněni. Proto je smíření, jak říkali otcové⁵⁸, *laboriosus quidam baptismus*, čímž podtrhli, že výsledek cesty obrácení je také obnovením plného církevního společenství, které je vyjádřeno obnoveným přijetím eucharistie.⁵⁹

Některé pastorační pokyny

21. Synoda připomněla, že je pastoračním úkolem biskupa, aby podněcoval ve své diecézi rozhodné oživení výchovy k obrácení, jež vyplývá z eucharistie, a aby podporoval častou zpověď věřících. Všichni kněží s mají velkodušně, s nasazením a kompetencí věnovat udílení svátosti smíření.⁶⁰ V této souvislosti se musí dbát na to, aby v našich kostelech byly zpovědnice dobře viditelné a vyjadřovaly význam této svátosti. Žádám pastýře, aby pozorně bděli nad slavením svátosti smíření a aby omezili praxi všeobecného rozhřešení výlučně na zvláště předvídané případy⁶¹, protože řádnou formou je pouze osobní zpověď⁶². Tváří v tvář nutnosti znovu objevit svátostné odpuštění ať je vždy v každé diecézi *penitenciář*⁶³. Konečně může být cennou pomocí pro obnovené uvědomění vztahu mezi eucharistií a smířením vyrovnaná a prohloubená praxe odpuštění, získávaných pro sebe nebo pro zesnulé. Jimi se dostává „od Boha odpuštění časných trestů za hříchy, které — co se týká viny — byly už odpuštěny“.⁶⁴ Užívání odpuštění nám pomáhá chápat, že bychom vlastními silami nebyli nikdy s to napravit spáchané zlo

a že hříchy každého jednotlivce působí škody celému společenství. Nadto nám praxe odpuštění ozřejmuje, že zahrnuje kromě učení o nekonečných zásluhách Kristových také učení o společenství svatých, „jak úzce jsme s Kristem navzájem spojeni a jak mnoho může druhému sloužit nadpřirozený život každého jednotlivce“.⁶⁵ Protože jejich forma předpokládá za těchto podmínek přijetí svátosti smíření a svatého přijímání, může jejich praktikování věřícího účinně podporovat na cestě obrácení a k tomu, aby odhalil, jak ústřední význam má eucharistie v křesťanském životě.

III. Eucharistie a pomazání nemocných

22. Ježíš nevyslal své učedníky, aby jen uzdravovali nemocné (srov. Mt 10,8; Lk 9,2; 10,9), nýbrž pro ně ustanovil specifickou svátost.⁶⁶ *Jakubův list* nám dosvědčuje, že toto svátostné konání existovalo už v první katolické obci (srov. 5,14-16). Jestliže eucharistie ukazuje, jak bylo Kristovo utrpení a smrt přeměněno v lásku, tak trpícího spojuje pomazání nemocných s tím, že se Kristus vydal za spásu všech, aby se tak i on mohl podílet na tajemství obcování svatých a spásy světa. Spojení těchto svátostí se zjevně ukáže při zhoršení nemoci. „Těm, kteří opouštějí tento život, církev nabízí vedle pomazání nemocných eucharistií jako viaticum.“⁶⁷ Na cestě domů k Otci se přijetí těla a krve Kristovy ukazuje jako semeno věčného života a síla vzkříšení: „Kdo jí mé tělo a pije mou krev, má život věčný a já ho vzkřísím v poslední den“ (Jan 6,54). Protože viaticum otevírá nemocnému plnost velikonočního tajemství, musí být zajištěno, aby je nemocný dostal.⁶⁸ Pozornost a pastorační péče, jež jsou nemocnému poskytovány, jistě přináší duchovní zisk pro celou komunitu. Vždyť všechno, co jsme udělali pro jednoho z nejmenších, udělali jsme pro samého Ježíše (srov. Mt 25,40).

IV. Eucharistie a svátost kněžství

In persona Christi capitis

23. Vnitřní spojení mezi eucharistií a kněžským svěcením vyplývá z Ježíšových slov v sálu Poslední večeře: „To konejte na mou památku!“ (Lk 22,19) Vždyť Ježíš v předvečer své smrti ustanovil eucharistii a zároveň založil *kněžství Nového zákona*. On je kněz, oběť i oltář: prostředník mezi Bohem Otcem a lidem (srov. Žid 5,5-10), smírná oběť (srov. 1 Jan 2,2; 4,10), která přináší samu sebe na oltáři Kříže. Nikdo nemůže říci: „Toto je mé tělo“ a „Toto je kalich Nové-

ho zákona, moje Krev...“, leč ve jménu a v osobě Krista, jediného Velekněze nové a věčné Úmluvy (srov. Žid 8-9) Biskupská synoda jednala o tématu služebního kněžství na jiných zasedáních, ať už co se týká identity služby⁶⁹ či co se týká formace kandidátů.⁷⁰ Při této příležitosti a ve světle dialogu v rámci posledního shromáždění synodu mě to pobádá připomenout několik důležitých bodů, jež se týkají vztahu eucharistické svátosti ke kněžskému svěcení. Nejprve je třeba potvrdit, že spojení kněžského svěcení s eucharistií je viditelné právě ve mši svaté, jejímž slavení předsedá biskup nebo kněz *v osobě Krista jako Hlavy*.

Podle učení církve je kněžské svěcení nebytná podmínka pro platnost slavení eucharistie.⁷¹ Vždyť „v církevní službě posvěceného kněze je sám Kristus přítomen ve své církvi jako hlava svého Těla, pastýř svého stáde, velekněz výkupné oběti“.⁷² Posvěcený kněz přirozeně jedná také jménem celé církve, když se obrací modlitbou církve k Bohu, především když přináší eucharistickou oběť.⁷³ Proto si kněží musejí být vědomi, že celá jejich služba nikdy nesmí postavit do středu je samotné nebo jejich názor, nýbrž Ježíše Krista. Každý pokus udělat ze sebe hlavní postavu liturgického konání odporuje podstatě kněžství. Kněz je v první řadě služebník a musí stále usilovat o to, aby byl znamením, které jako poddajný nástroj v rukou Krista odkazuje na Něho. To se zvláště projevuje v pokoře, s jakou provádí liturgické úkony při věrném zachovávání ritu; srdcem i v duchu mu odpovídá a vyhýbá se všemu, co by mohlo budit dojem nevhodné touhy po sebeuplatnění. Proto doporučuji kléru, aby si stále hlouběji uvědomoval, že vlastní eucharistická služba je pokornou službou Kristu a jeho církvi. Kněžství je — jak řekl sv. Augustin — *amoris officium*⁷⁴, je to služba Dobrého pastýře, který dává život za své ovce (srov. Jan 10,14-15).

Eucharistie a kněžský celibát

24. Synodní otcové vyzdvihli, že služebné kněžství vyžaduje prostřednictvím svěcení dokonalé připodobnění se Kristu. Při veškeré úctě k odlišné praxi a tradici východních církví je však nutné potvrdit hluboký smysl kněžského celibátu, jenž je právem považován za neocenitelné bohatství; ve východní církvi nachází své potvrzení v tom, že se dělá výběr kandidátů na biskupský úřad pouze mezi kněžími, žijícími v celibátu, a u mnoha kněží požívá dobrovolně žitý celibát vysoké úcty. V této volbě kněze

SACRAMENTUM CARITATIS

se zcela zvláštním způsobem vyjadřuje oddanost, jež ho činí podobným Kristu a jeho sebeobětování pro Boží království.⁷⁵ Skutečnost, že sám Kristus, věčný Velekněz, žil své poslání až k oběti kříže ve stavu panictví, poskytuje pevný opěrný bod, aby se pochopila tradice latinské církve v této věci. Proto nestačí chápat celibát z čistě funkčních hledisek. Vždyť představuje zvláštní připodobnění životnímu stylu samotného Krista. Taková volba má především svatební charakter; je to vctění se do Kristova Srdce jako ženicha, který vydává svůj život za nevěstu. V jednotě s velkou církevní tradicí, s 2. Vatikánským koncilem⁷⁶ i s mými předchůdci v Petrově úřadu⁷⁷ potvrzují krásu a význam kněžského života v celibátu jako významné znamení plné a výlučné oddanosti Kristu, církvi a Božímu království, a proto potvrzují jeho závazný charakter pro latinskou tradici. Kněžský celibát žitý ve zralosti, radosti a oddanosti je nesmírně velkým požehnáním pro církve i společnost.

Nedostatek kněží a pastorační povolání

25. V souvislosti se spojením kněžského svěcení a eucharistie se synoda blíž zabývala nesnázemi do nichž upadá některé diecéze, když je třeba vypořádat se s nedostatkem kněží. Dochází k tomu nejen v některých oblastech hlásání evangelia, nýbrž i v mnoha zemích dlouhé křesťanské tradice. Jistě hodně napomáhá k řešení problému vyváženější rozdělení kléru. Proto je nutno vypracovat rozsáhlejší sensibilizaci. Biskupové by měli zapojit do pastoračních potřeb instituty zasvěceného života a nová církevní sdružení při respektování jejich charismatu a vybízet členy kléru k větší dostupnosti, aby sloužili církvi tam, kde je zapotřebí i za cenu oběti.⁷⁸ Kromě toho se na synodě diskutovalo o pastoračních opatřeních, která je nutno udělat, aby se podporovala, především u mladých, otevřenost pro kněžské povolání. Tuto situaci nelze řešit prostými pragmatiky dovednými hmaty. Je třeba se vyhnout tomu, aby biskupové pod tlakem zcela pochopitelných funkčních starostí na základě nedostatku kněží nevyvíjeli žádné přiměřené rozlišování povolání a připouštěli kandidáty, kteří nemají nutné vlastnosti, ke specifickému vzdělání a ke svěcení.⁷⁹ Nedostatečně formovaný klérus, který byl připuštěn k svěcení bez patřičného rozlišování, bude těžko moci vydávat svědectví, které je s to vzbuzovat ve druhých přání jít velkodušně za hlasem Krista. Do pastorační povolání se totiž musí zapojit celá

křesťanská komunita v každém svém prostředí.⁸⁰ Přirozeně tato pastorační práce, pokrývající všechny oblasti, zahrnuje sensibilizaci rodin, které jsou často lhostejné k náznakům kněžského povolání, nebo je přímo odmítají. Mají se velkodušně otevřít daru života a vychovávat děti k tomu, aby ochotně plnily Boží vůli. Krátce: Především je zapotřebí mít odvahu přiblížit mladým radikálnost následování Krista tím, že se jim ukáže, jak je to úchvatné.

Vděčnost a naděje

26. Konečně je nutné s větší vírou a nadějí důvěřovat v iniciativu Boží. I když se v některých oblastech zaznamenává nedostatek kněží, nesmí nikdy chybět důvěra, že Kristus bude i nadále vzbuzovat muže, kteří zanechají všeho a budou se plně věnovat slavení svatých tajemství, kázání evangelia a pastorační službě. Při této příležitosti bych rád vyjádřil vděčnost celé církve všem biskupům a kněžím, kteří plní své poslání s věrnou oddaností a plným nasazením. Přirozeně díky církve patří i jáhnům, kteří „nepřijali vkládání rukou ke kněžství, nýbrž k prokazování služeb“.⁸¹ Na doporučení synodálního shromáždění se obracím s díkem a kněze *Fidei donum*, kteří ve službách misii církve budují s kompetencí a velkodušnou oddaností obec tím, že jí hlásají Boží slovo a lámou chléb života, aniž by šetřili své síly.⁸² Je nutno děkovat za mnoho kněží, kteří snášeli utrpení až k oběti svého života, aby sloužili Kristu. Na nich se zjevuje řeč skutků, co to znamená být bezvýhradně knězem. Jsou to strhující příklady, které mohou mnoho mladých podnítit aby následovali Krista a právě tak našli pravý život.

V. Eucharistie a manželství

Eucharistie, svatební svátost

27. Eucharistie, svátost lásky, má zvláštní vztah k lásce mezi mužem a ženou, kteří jsou spojeni manželstvím. Prohloubit toto spojení je nutné právě v naší době.⁸³ Papež Jan Pavel II. měl vícekrát příležitost potvrdit svatební charakter eucharistie a její zvláštní vztah ke svátosti manželství: „Eucharistie je svátost vykoupení. Je to svátost ženicha a nevěsty.“⁸⁴ Ostatně „celý křesťanský život nese znamení manželské lásky Krista a církve. Již křest, vstup do Božího lidu, je manželské tajemství; je takřka svatební koupelí, která předchází svatební hostině, eucharistii.“⁸⁵ Eucharistie posiluje nevyčerpatelným způsobem nerozlučitelnou jednotu a lásku křesťanského manželství. V ní je

manželské spojení silou svátosti vnitřně svázáno s eucharistickou jednotou mezi ženichem Kristem a nevěstou církví (srov. Ef 5,31-32). Oboustranný souhlas, který si v Kristu navzájem dávají ženich s nevěstou a na němž se zakládá jejich společenství života a lásky, má právě tak eucharistickou dimenzi. Vždyť v pavlovské teologii je manželská láska svátostným znamením Kristovy lásky k jeho církvi. Lásky, jež dosahuje svůj vrchol na kříži, který je výrazem jeho „svatby“ s lidstvem a zároveň zdrojem a středem eucharistie. Proto dává církve najevo všem, kteří svou rodinu založili na svátosti manželství, zvláštní duchovní blízkost.⁸⁶ Rodina — domácí církve⁸⁷ — je přednostní oblastí církevního života, zvláště pro svou rozhodující úlohu v křesťanské výchově dětí.⁸⁸ V této souvislosti také synoda doporučila uznat jedinečnou úlohu ženy v rodině a společnosti — je to úloha, kterou je nutno hájit, uchovávat a podporovat.⁸⁹ To, že je manželkou a matkou, představuje nevyhnutelnou skutečnost, jež nesmí být nikdy znehodnocována.

Eucharistie a jedinečnost manželství

28. Právě ve světle tohoto vnitřního vztahu mezi manželstvím, rodinou a eucharistií lze nazírat některé pastorační problémy. Věrný a nerozlučitelný svazek, který spojuje Krista s církvi a jež nachází svůj svátostný výraz v eucharistii, odpovídá původní antropologické danosti, podle níž se muž váže na jedinou ženu a naopak (srov. Gen 2,24; Mt 19,5). V této myšlenkové souvislosti se synoda zabývala tématem pastorační praxe vůči těm, kteří pocházejí z kultur, v nichž se praktikuje mnohoženství, a kteří se pak setkávají s evangelizací. Takovým osobám, když se otevřou křesťanské víře, se musí pomáhat začlenit jejich lidský plán do radikální novosti Krista. Během katechumenátu je Kristus dosáhne v jejich specifickém postavení a volá je, s ohledem na dokonalé církevní společenství, po cestě nutného odříkání k plné pravdě lásky. Církve je doprovází s láskyplnou a zároveň nekompromisní péčí⁹⁰ především tím, že jim ukazuje, v jakém světle dávají křesťanská tajemství zazářit lidské přirozenosti a lidským citům.

Eucharistie a nerozlučitelnost manželství

29. Když eucharistie vyjadřuje neodvolatelnost Boží lásky v Kristu k jeho církvi, chápe se, proč zahrnuje, ve vztahu ke svátosti manželství, onu nerozlučitel-

SACRAMENTUM CARITATIS

nost, po níž každá pravá láska nepopíratelně touží.⁹¹ Proto je více než oprávněná pastorační pozornost, již synoda věnovala bolestným situacím, ve kterých se ocitá nemálo věřících, kteří se po svátostném sňatku dali rozvést a uzavřeli nové spojení. Jde o hodně trnitý a složitý pastorační problém, o pravou metlu dnešního společenského prostředí, která v rostoucí míře postihuje i katolické kruhy. Pastýři jsou z lásky k pravdě zavázáni přesně rozlišovat různé situace, aby mohli dotýčným věřícím přiměřeným způsobem pomáhat.⁹² Biskupská synoda potvrdila praxi církve, zakládající se na Písmu svatém (srov. Mt 10,2-12), nepřipouštět ke svátostem rozvedené, kteří znovu uzavřeli sňatek, protože jejich stav a jejich životní poměry objektivně odporují onomu spojení mezi Kristem a církví, které je v eucharistii oznámeno a uskutečněno. Rozvedení, kteří znovu uzavřeli sňatek, však navzdory své situaci nadále patří k církvi, která je doprovází se zvláštní pozorností a přeje si, aby, pokud je to možné, pěstovali křesťanský životní styl účasti mši svaté, i když bez přijímání Těla Páně, nasloucháním Božím slovu, eucharistickou adorací, modlitbou, účastní a životě společenství, důvěryplným rozhovorem s knězem nebo s duchovním vůdcem, oddaně konanou bliženskou láskou, skutky pokání a nasazením při výchově dětí.

Kde se vynoří oprávněné pochyby o platnosti svátostně uzavřeného manželství, musí se podniknout potřebné (kroky), aby se prozkoumalo jeho založení. Pak je zapotřebí při plném dodržování kanonického práva⁹³ zajistit, aby byly v každé oblasti k dispozici církevní soudy, ale i jejich pastorační charakter a korektní a rychlé jednání.⁹⁴ Pro plynulý pracovní postup církevních soudů je zapotřebí, aby každá diecéze měla dostačující počet příslušně vzdělaných osob. Připomínám, že je „naléhavou povinností stále více přibližovat věřícím institucionální působení církve“⁹⁵. Je bezpodmínečně nutno se vyhnout tomu, aby pastorační starostlivost byla špatně vysvětlována jako protiklad práva. Mělo by se spíše vycházet z předpokladu, že základním styčným bodem mezi právem a pastorcí je *láska k pravdě*. Ta totiž není nikdy abstraktní, nýbrž „zapadá do lidské a křesťanské cesty každého věřícího“.⁹⁶ Kde nakonec není uznána neplatnost manželství a jsou dány objektivní podmínky, jež činí soužití skutečně nezvratné, církev ony věřící povzbuzuje, aby svůj vztah žili podle požadavků Božího zákona jako přátelé, jako bratr

a sestra; tak se mohou — při respektování osvědčené církevní praxe — opět účastnit eucharistické hostiny. Aby byla taková cesta možná a stala se plodná, musí být podporována pomocí duchovních správců a vhodnými církevními iniciativami; přitom je každopádně nutno se vyhnout žehnutí takových spojení, aby nevznikl mezi věřícími zmatek ohledně jednoty manželství.⁹⁷

Tvář v tvář složitosti kulturního kontextu, v němž církev žije v mnoha zemích, synoda pak doporučila, aby v přípravě snoubenců a v předchozím prověřování jejich názorů na nezadatelné závazky pro platnost manželství převládala největší pastorační péče. Vážným rozlišováním v tomto ohledu se lze vyhnout tomu, aby povrchní důvody a citové podněty nevedly mladé lidi k převzetí odpovědnosti, které pak nedokážou dostát.⁹⁸ Dobro, které církev i celá společnost očekává od manželství a na něm založené rodiny, je příliš velké, aby se v této pastorační oblasti neudělalo všechno možné. Manželství a rodina jsou instituce, jež musejí být podporovány a hájeny proti každému zkrusování jejich základní pravdy, neboť každá škoda, kterou utrpí, je ve skutečnosti zraněním lidského soužití jako takového.

Eucharistie a eschatologie

Eucharistie: dar putujícímu člověku

30. Je-li pravda, že svátosti jsou skutečnosti, které v čase patří putující církvi⁹⁹, jež jde vstříc plnému zjevení vítězství zmrtvýchvstalého Krista, tak je přece stejně pravdivé, že dostáváme — zvláště v eucharistické liturgii — předchůť eschatologického naplnění, k němuž směřuje každý člověk a celé stvoření. (srov. Řím 8,19nn). Člověk je stvořen pro skutečné a věčné štěstí, které může dát pouze Boží láska. Avšak naše narušená svoboda by se ztratila, kdyby nebylo možné zakoušet již nyní něco z budoucího naplnění. Ostatně každý člověk musí, aby šel správným směrem, být zaměřen na konečný cíl. Toto poslední určení je ve skutečnosti sám Kristus, Pán, Vítěz na hříchem a smrtí, který je pro nás zvláštním způsobem přítomen v eucharistické oběti. Tak máme, ačkoliv ještě „cizinci a hosté na tomto světě“ (1 Petr 2,11) ve víře podíl na plnosti vzkříšeného života. Tím, že eucharistická hostina zjevuje svou silně eschatologickou dimenzi, přichází na pomoc naší svobodě, která je ještě na cestě.

Eschatologická hostina

31. Když přemýšlíme o tomto tajem-

ství, můžeme říci, že se Ježíš svým příchodem postavil do vztahu k očekávání, jež bylo živé v izraelském lidu, přítomno v celém lidstvu a konec konců i ve stvoření. Tím, že se sám daroval, objektivně otevřel eschatologickou dobu. Kristus přišel, aby shromáždil rozptýlený Boží lid (srov. Jan 11,52) a jasně projevil svůj úmysl, shromáždil obec úmluvy, aby splnil příslibení daná otčům (srov. Jer 23,3; 31,10; Lk 1,55.70). Povoláním Dvanácti — podle 12 izraelských kmenů — a v úkolu, který jim světil při Poslední večeři před svým vykupitelským utrpením, totiž slavit jeho památku, Ježíš ukázal, že chtěl příkaz přenést na jím založenou obec, aby byl znamením a nástrojem v něm započatého eschatologického shromáždění. Proto se v každé eucharistické oběti svátostným způsobem uskutečňuje eschatologické setkání Božího lidu. Eucharistická hostina je pro nás skutečným předjímáním konečné slavnostní hostiny, kterou předpovídali proroci (srov. Iz 25,6-9) a v Novém zákoně je popsáno jako svatební hostina Beránka (srov. Zj 19,7-8); má být slavena v radosti obcování svatých.¹⁰⁰

Modlitba za zemřelé

32. Slavení eucharistie, jímž hlásáme Pánovu smrt, a vyznáváme Jeho vzkříšení v očekávání Jeho návratu, je zárukou budoucí slávy, v níž bude oslaveno i naše tělo. Když slavíme památku naší spásy, posiluje se v nás naděje na zmrtvýchvstání těla a na možnost, že se setkáme tvář v tvář s těmi, kteří nás přešli ve znamení víry. Z tohoto hlediska bych rád spolu se synodálními otci připomenul všem věřícím, jak je důležitá přímluvná modlitba — zvláště slavení mše svaté — za zemřelé, aby očištění mohli dospět k blaženému patření na Boha.¹⁰¹

Objevíme-li znovu eschatologický rozměr, který má v sobě slavená nebo adorovaná eucharistie, budeme podpírání na své cestě a utěšování v naději na slávu (srov. Řím 5,2; Tit 2,13).

Eucharistie a Panna Maria

33. Ze vztahu mezi eucharistií a jednotlivými svátostmi a z eschatologického významu těchto tajemství vystupuje profil křesťanské existence ve své celistvosti — a to existence, jež je povolána být v každém okamžiku bohoslužbou, obětí darování sama sebe, které se líbí Bohu. A i když jsme všichni ještě na cestě k celému naplnění své naděje, neznamená to, že nemůžeme již nyní vděčně uznávat, že všechno, co nám Bůh, daroval, dosáh-

SACRAMENTUM CARITATIS

lo svého naplnění v Panně Marii, Matce Boží a naší Matce. Její nanebevzetí s tělem a duší je pro nás znamením jisté naděje, nakolik nám, poutníkům v čase, ukazuje onen eschatologický cíl, jehož předchůť nám již nyní dává eucharistická svátost.

Na Svaté Panně vidíme také svátostný způsob, jakým Bůh zasahuje člověka, vtaňuje ho do své spásnosné iniciativy a zcela jej naplňuje. Od Zvěstování až do události Letnic se Maria z Nazaretu jeví jako osoba, jejíž svoboda se bezvýhradně podvoluje Boží vůli. Její Neposkvrněné Početí se zjevuje v nepodmíněné ochotě vůči božskému slovu. V každé chvíli je její život utvářen poslušnou vírou vůči Božimu jednání. Jako naslouchající Panna žije v dokonalé shodě s Boží vůlí, uchovává ve svém srdci slova, jež

k ní doléhají od Boha, a tím, že je skládá jako kamínky do mozaiky, učí se je hlouběji chápat (srov. Lk 2,19.51). Maria je velká věřící, která se s důvěrou klade do rukou Boha a přenechává se jeho vůli.¹⁰² Toto tajemství se zesiluje až do plného zapojení do Ježíšova vykupitelského poslání. Jak prohlásil 2. Vatikánský koncil „blahoslavená Panna se ubírala cestou víry a své spojení se synem udržovala věrně až ke kříži. Tam stála – ne bez Božího plánu (srov. Jan 19,25) – spolu se svým jednorozeným, hluboce trpěla, přidružil se k jeho oběti svou mateřskou duší a láskyplně souhlasila, aby byl zabit obětí dar, který ona zrodila. A nakonec, když Ježíš Kristus umíral na kříži, dal jí za matku učedníkoví těmito slovy: „Ženo, to tvůj syn.“¹⁰³ Od Zvěstování až po kříž je Maria tou,

kteřá Slovo přijímá – Slovo, které v ní přijalo tělo a nakonec oněmí ve smrti. A potom přijímá do své náruči bezduché tělo toho, který Svoje opravdu miloval, až do krajnosti (Jan 13,1).

Proto se také my pokaždé, když při slavení eucharistie přijímáme Tělo a Krev Kristovu, obracíme na ni, která s plným souhlasem přijala oběť Krista za celou církev. Synodní otcové právem potvrdili, že „Maria otvírá účast církve na Kristově oběti“.¹⁰⁴ Ona je Neposkvrněná, která bezpodmínečně přijímá Boží dar a tímto způsobem se podílí na díle spásy. Maria z Nazaretu, ikona vznikající církve, je předobrazem toho, jak má každý nás přijímat dar, jímž se v eucharistii stává sám Ježíš.

(pokračování příště)

Pracovní překlad: P. Josef Koláček SJ

1 Srov. Tomáš Akvinský: *Summa Theologiae* III, q. 73, a. 3.
 2 Augustinus: *In Iohannis Evangelium Tractatus*, 26.5: PL 35, 1609.
 3 Benedikt XVI.: *Prohlava k účastníkům valného shromáždění Kongregace pro nauku víry* (10. 2. 2006): AAS 98 (2006), 255.
 4 Srov. Benedikt XVI.: *Proslav pro účastníky třetího shromáždění XI. řádné rady generálního sekretariátu biskupské synody* (1. 6. 2006): *L'Osservatore Romano*, 2. 6. 2006, str. 5.
 5 Srov. *Propositio 2*
 6 Poukazuje zde na nutnost hermeneutiky kontinuity také ve vztahu liturgického rozvoje po 2. Vatikánském koncilu: Srov. Benedikt XVI.: *Proslav k římské kurii* (22. 12. 2005): AAS 98 (2006), 44-45.
 7 Srov. AAS 97 (2005), 337-352.
 8 Srov. *Rok eucharistie – Doporučení a návrhy* (15. 10. 2004): *L'Osservatore Romano*, 15. 10. 2006, příloha.
 9 Srov. AAS 95 (2003), 443-475. Také instrukce Kongregace pro bohoslužbu a svátosti *Redemptionis Sacramentum* (25. 3. 2004): AAS 96 (2004), 549-601, vznikla na výslovné přání Jana Pavla II.
 10 Abych uvedl jen nejdůležitější případy: Ekumenický tridentský koncil: *Doctrina et Canones de ss. Missae sacrificio*, DS 1738-1759; Lev XIII.: encyklika *Mirae Caritatis* (28. 5. 1902): ASS (1903), 115-136; Pius XII.: encyklika *Mediator Dei* (20. 11. 1947): AAS 39 (1947), 521-595; Pavel VI.: encyklika *Mysterium Fidei* (3. 9. 1965): AAS 57 (1965), 753-774; Jan Pavel II.: encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17. 4. 2003): AAS 95 (2003), 433-475; Kongregace pro bohoslužbu a svátosti: instrukce *Eucharisticum Mysterium* (25. 5. 1967): AAS 59 (1967), 539-573; instrukce *Liturgiam Authenticam* (28. 3. 2001): AAS 93 (2001), 685-726.
 11 Srov. *Propositio 1*.
 12 Č. 14: AAS 98 (2006), 229.
 13 KKC, 1327.
 14 *Propositio 16*.
 15 Benedikt XVI.: Homilie při slavném převzetí katedry římského biskupa (7. 5. 2005): AAS 97 (2005), 752.
 16 Srov. *Propositio 4*.
 17 *De Trinitate*, VIII, 8, 12; CCL, 50, 287.
 18 Benedikt XVI.: Encyklika *Deus caritas est* (25. 12. 2005), 12: AAS 98 (2006), 228.
 19 Srov. *Propositio 3*.
 20 Římský breviář, *hymnus ke čtení a slavnosti Těla a Krve Krista* *Deus caritas est*, 13.
 21 Srov. Benedikt XVI.: Homilie na Marienfeldu (21. 8. 2005): AAS 97 (2005), 891-892.
 22 Srov. *Propositio 3*.
 23 Srov. Římský misál: *Čtvrtá eucharistická modlitba*.
 24 *Katecheze XXIII*, 7: PG 33, 1114nn.
 25 Srov. *O kněžství*, VI, 4: PG 418, 681.
 26 Tamtéž, III, 4: PG 48, 642.
 27 *Propositio 22*.
 28 Srov. *Propositio 42*: „Toto eucharistické setkání se uskutečňuje v Duchu Svatém, který nás proměňuje a posvěcuje. Vzbuzuje u učedníků rozhodnou vůli, odvážně hlásit druhým vše, co slyšel a co zažil, aby je vedl k setkání s Kristem. Tímto způsobem se učedník posílá církvi otvírá bezmeznému poslání.“
 29 Srov. 2. Vatikánský koncil: Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium*, 3; např. viz. sv. Jan Zlatoustý, *Katecheze 3*, 13-19: SSC 50, 174-177.
 30 *Ecclesia de Eucharistia*, 1
 31 Tamtéž, 21: AAS 95 (2003), 447.
 32 Srov. Jan Pavel II.: encyklika *Redemptor hominis* (4. 3. 1979), 20, AAS 71 (1979), 309-316; List kněžím na Zelený čtvrtek *Dominicae Cenae* (24. 2. 1980), 4: AAS 72 (1980), 119-121.
 33 Srov. *Propositio 5*.
 34 Srov. Tomáš Akvinský, *Summa Theologiae*, III, q. 80, a. 4.

36 Č. 38: AAS 95 (2003), 458.

37 („v nich existuje a z nich se skládá jedna a jediná katolická církev“ – pozn. překl.), *Lumen gentium*, 23.
 38 Kongregace pro nauku víry: List biskupům katolické církve o některých aspektech církve jako společenství *Communio in Notio* (28. 5. 1992), 11: AAS 85 (1993), 844-845.
 39 *Propositio 5*: „Pojem 'katolický' vyjadřuje všeobecnost, jež pochází z jednoty, kterou požaduje a buduje eucharistie slavená v každém kostele. Místní církve ve světové církvi mají tak v eucharistii úkol zviditelnit svou jednotu a svou rozdílnost. Toto pouto bratrské lásky dává prosvitat tributárnímu společenství. Koncily a synody vyjadřují dějinách tento aspekt církve.“
 40 Srov. tamtéž.
 41 Dekret o službě a životě kněží *Presbyterorum ordinis*, 5.
 42 Srov. *Propositio 14*.
 43 *Lumen gentium*, 1.
 44 *De Orat. Dom.*, 23: PL 4, 553.
 45 *Lumen gentium*, 48; srov. také tamtéž 9.
 46 Srov. *Propositio 13*.
 47 Srov. *Lumen gentium*, 7.
 48 Srov. tamtéž, 11; 2. Vatikánský koncil: dekret o misionářské činnosti církve *Ad gentes* 9, 13.
 49 *Dominicae Cenae*, 124-127; *Presbyterorum ordinis*, 5.
 50 Srov. *Kodex kanonů Východních církví*, kan. 710.
 51 Srov. Obřad uvedení dospělých do křesťanské víry, všeobecný úvod č. 34-36.
 52 Srov. Obřad křtu dětí, úvod č. 18-19.
 53 Srov. *Propositio 15*.
 54 Srov. *Propositio 7*; *Ecclesia de Eucharistia*, 457-458.
 55 Srov. Posynodální exhortace Jana Pavla II. *Reconciliatio et Paenitentia* (2. 12. 1984), 18: AAS 77 (1985), 224-228.
 56 Srov. KKC, 1385.
 57 Zde je třeba pomyslet na *Confiteor* nebo na slova kněze a shromáždění, než přistoupí k oltáři: „Pane, nejsme hoden, abys ke mně přišel, ale řekni jen slovo a má duše bude uzdravena.“ Není bezvýznamné, že liturgie předvídá také pro kněze některé velmi pěkné modlitby, jež nám předala tradice a jež připomínají potřebu, aby nám bylo odpuštěno, jako například ona pronášená polohlasně, dříve než jsou věřící vyzváni ke svátostnému přijímání: „*Skrze své tělo a svou krev vysvobod' i mě ze všech mých nepravostí a zbav mě všeho zlého; ať vždycky miluji tvá přikázání a nikdy se od tebe neodloučím.*“
 58 Srov. Jan Damascénský: *O pravé víře*, IV, 9: PG, 94, 1124C; Řehoř Nazianský: *Proslav 39*, 17: PG 356A; Tridentský ekumenický koncil: *Doctrina de sacramento paenitentiae*, kap. 2: DS 1672.
 59 Srov. *Lumen gentium*, 11; *Reconciliatio et Paenitentia* (2. 12. 1984), 30.
 60 Srov. *Propositio 7*.
 61 Srov. Jan Pavel II.: *Motu proprio Misericordia Dei* (7. 4. 2002): AAS 94 (2002), 452-459.
 62 Spolu se synodálními otcí připomínám, že nevástnost kající obřady, zmíněné v rituálu svátosti smíření, mohou být užitečné k růstu ducha obrácení a společenství křesťanských komunit tím, že připravují srdce ke slavení svátosti. Srov. *Propositio 7*.
 63 Srov. *Kodex kanonické práva*, kan. 508.
 64 Pavel VI.: Apoštolská konstituce *Indulgentiarum doctrina* (1. 1. 1967), *Normae*, č. 1: AAS 59 (1967), 21.
 65 Tamtéž, 9: AAS 59 (1967), 18-19.
 66 Srov. KKC, 1499-1531.
 67 Tamtéž 1524.
 68 Srov. *Propositio 44*.
 69 Srov. Biskupský synod, II. valné zasedání: dokument o služebním kněžství *Ultimis temporibus* (30. 11. 1971): AAS 63 (1971), 898-942.
 70 Srov. Jan Pavel II.: Posynodální apoštolská exhortace *Pastores*

dabo vobis (25. 3. 1992), 42-69: AAS 84 (1992), 729-778.

71 Srov. *Lumen gentium*, 10; Kongregace pro nauku víry: List o některých otázkách, týkajících se služebního kněžství *Sacerdotium ministeriale* (6. 8. 1983): AAS 75 (1983), 1001-1009.
 72 Srov. KKC, 1548.
 73 Tamtéž 1552.
 74 Srov. *In Iohanni Evangelium Tractatus*, 123.5: PL 35, 1967.
 75 Srov. *Propositio 11*.
 76 Srov. *Presbyterorum ordinis*, 16.
 77 Srov. Jan XXIII.: Encyklika *Sacerdotii nostri primordia* (1. 8. 1959): AAS 51 (1959), 545-579; Pavel VI.: Encyklika *Sacerdotalis coelibatus* (24. 6. 1967): AAS 59 (1967), 657-697; *Pastores dabo vobis* 29, 703-705; Benedikt XVI.: *Proslav k římské kurii* (22. 12. 2006), *L'Osservatore Romano*, 23. 12. 2006, str. 6-8.
 78 Srov. *Propositio 11*.
 79 Srov. 2. Vatikánský koncil: Dekret o výchově kněží *Optatam totius*, 6; *Kodex kanonické práva*, kan. 241, § 1 a kan. 1029; *Kodex práva východních církví*, kan. 342, § 1 a kan. 758; *Pastores dabo vobis* 11.34.50; Kongregace pro klérus: *Direktorium pro službu a život kněží Dives Ecclesiae* (31. 3. 1994), 58; Kongregace pro katolickou výchovu: Instrukce o kritériích pro objasnění povolání osob s homosexuálním sklonem vzhledem k připuštění do semináře a k posvátným svěcením (4. 11. 2005): AAS 97 (2005), 1007-1013.
 80 Srov. *Propositio 12*; *Pastores dabo vobis*, 41.
 81 *Lumen gentium*, 29.
 82 Srov. *Propositio 38*.
 83 Srov. Jan Pavel II.: Posynodální apoštolský list *Familiaris consortio* (22. 11. 1981), 57: AAS 74 (1982), 149-150.
 84 Apoštolský list *Mulieris dignitatem* (15. 8. 1988), 26: AAS 80 (1988), 1715-1716.
 85 KKC, 1617.
 86 Srov. *Propositio 8*.
 87 *Lumen gentium*, 11.
 88 Srov. *Propositio 8*.
 89 Srov. *Mulieris dignitatem*, 1653-1679; Kongregace pro nauku víry: *List biskupům katolické církve o spolupráci mužů a žen v církvi a ve světě* (31. 5. 2004): AAS 96 (2004), 671-687.
 90 Srov. *Propositio 9*.
 91 Srov. KKC, 1640.
 92 Srov. *Familiaris consortio*, 84; Kongregace pro nauku víry: *List biskupům o sv. přijímání rozvedených, kteří uzavřeli nové manželství Annus intentionalis Familiae* (14. 11. 1994): AAS 86 (1994), 974-979.
 93 Srov. Papežská rada pro výklad zákonodárných textů: Instrukce o normách, které mají dodržovat diecézní a mezi diecézní soudy při manželských kauzách *Dignitas conubii* (25. 1. 2005), Vatikán, 2005.
 94 Srov. *Propositio 40*.
 95 Benedikt XVI.: *Proslav k tribunálu Římská rota u příležitosti zahájení soudního roku* (28. 1. 2006): AAS 98 (2006) 138.
 96 Srov. *Propositio 40*.
 97 Srov. tamtéž.
 98 Srov. tamtéž.
 99 *Lumen gentium*, 48
 100 Srov. *Propositio 3*.
 101 Rád bych zde připomenul slova plá naděje a útěchy, která nacházíme v druhé eucharistické kánonu: „*Pamatuj také na naše bratry a sestry; zesnulé v naději ve vzkříšení, a na všechny, kdo zemřeli v tvém stitování; přijmi je do svého světla, ať vidí tvou tvář.*“
 102 Srov. Benedikt XVI.: Homilie (8. 12. 2005): AAS 98 (2006), 15-16.
 103 *Lumen gentium*, 58.
 104 *Propositio 4*.

SACRAMENTUM CARITATIS

Sacramentum Caritatis

Posynodální apoštolská exhortace *Sacramentum caritatis* Svatého Otce Benedikta XVI. biskupům, kléru, zasvěceným osobám a laickým věřícím o eucharistii, prameni a vyvrcholení života a poslání církve

Druhý díl

Eucharistie, tajemství,
které se slaví

**„Amen, amen, pravím vám:
Chléb z nebe vám nedal Mojžíš,
ale pravý chléb z nebe vám
dává můj Otec.“ (Jan 6,32)**

Lex orandi a lex credendi

34. Biskupská synoda hodně přemýšlela o vnitřním vztahu mezi eucharistickou vírou a slavením liturgie. Přitom vyzdvihla spojení *lex orandi a lex credendi* a zdůraznila přednost liturgických úkonů. Je třeba prožívat eucharistii jako autenticky slavené tajemství víry s jasným vědomím, že *intellectus fidei* má původně vždycky vztah k liturgickým úkonům.¹⁰⁵ V této oblasti teologická reflexe nikdy nesmí odhlížet od svátostného řádu, který ustanovil sám Kristus. Na druhé straně nikdy nesmějí být liturgické úkony nazírány všeobecně, nezávisle na tajemství víry. Pramenem naší víry a eucharistické liturgie je totiž jedna a tatáž událost, že se Kristus ve velikonočním tajemství sám vydal.

Krása liturgie

35. Vztah mezi věřeným a slaveným tajemstvím se zvláště ukazuje v teologické a liturgické hodnotě krásy. Liturgie totiž má, jako ostatně také křesťanské zjevení, vnitřní spojení s krásou: ona je *veritatis splendor*. V liturgii vyzařuje velikonoční tajemství, kterým nás Kristus přitahuje k sobě a volá nás do společenství. V Ježíši nazíráme — jak říkával sv. Bonaventura — krásu a zář počátku.¹⁰⁶ Tato známka, na kterou se odvoláváme, není pouhý estétismus, nýbrž způsob, jakým k nám dospívá pravda Boží lásky v Kristu, která nás uchvacuje, nadchne a působí tak, že vyjdeme ze sebe a jsme přitahováni ke svému pravému povolání: k lásce.¹⁰⁷ Už ve stvoření se Bůh dává vytušit v kráse a harmonii vesmíru (srov. Mdr 13,5; Řím 1,19-20). Ve Starém zákoně nacházíme zevrubná znamení lesku Boží moci, která se zjevuje v své nádheře skrze zázraky, k nimž dochází ve vyvoleném lidu (srov. Ex 14; 16,10; 24,12-18; Num 14,20-23). V Novém zákoně nachá-

zí toto zjevení krásy své konečně naplnění v tom, že se sám Bůh zjevil v Ježíši Kristu.¹⁰⁸ On je úplné zjevení Boží velebnosti. V oslavení Syna zazáří velebnost Otce a sdílí se (srov. Jan 1,14; 8,54; 12,58; 17,1). Tato krása však není pouhou harmonií forem; „nejkrásnější z lidských synů“ (Ž 45,3) je tajemně také onen, který „nemá podoby ani krásy, abychom na něho chtěli pohledět“ (Iz 53,2). Ježíš Kristus nám ukazuje, jak pravda lásky dokáže proměnit temné tajemství smrti na zářivé světlo zmrtvýchvstání. Zde převyšuje lesk Boží velebnosti každou krásu na světě. Pravou krásou je Boží láska, jež se nám definitivně zjevila ve velikonočním tajemství.

Krása liturgie je částí tohoto tajemství, je vyšším výrazem Boží velebnosti a představuje v jistém smyslu „sklánění se nebe na zem“ (Sich-Herunterbeugung). Slavení památky výkupné oběti nese v sobě rysy oné Ježíšovy krásy, kterou Petr, Jakub a Jan dosvědčili, když se Mistr na cestě do Jeruzaléma před nimi proměnil (srov. Mk 9,2). Podle toho krása není ozdobný činitel liturgického úkonu; je pro něj spíše ustavující prvek, nakolik je vlastností samého Boha a jeho zjevení. To všechno nám musí dát silné vědomí, s jakou péčí se musí dbát o to, aby liturgické úkony zářily podle své vlastní přirozenosti.

Slavení eucharistie, dílo „celého Krista“

Christus totus in capite et in corpore

36. Vlastním subjektem vnitřní krásy liturgie je zmrtvýchvstalý a v Duchu svatém oslavený Kristus, který zahrnuje církev do svého jednání.¹⁰⁹ V této souvislosti je velmi působivé vybavit si v paměti slova sv. Augustina, který důkladně vysvětluje tuto dynamiku víry, jež je vlastní eucharistii. Velký světec z Hippo vyzdvihuje právě vzhledem na eucharistické tajemství, jak nás do sebe přijímá sám Kristus: „Chléb, který vidíte na oltáři, posvěcený Božím slovem, je Tělo Krista. Kalich, či lépe co je v kalichu, posvěceno Božím slovem, to je Krev Krista. Těmito (znameními, způsoby) nám chtěl Kristus Pán svěřit své tělo a krev, kterou za nás prolil na odpuštění hříchů. Když jste obojí přijali správným způsobem, jste sami tím, co jste přijali.“¹¹⁰ A tedy, nejenže jsme se

stali křesťany, nýbrž jsme se stali samým Kristem.¹¹¹ Odtud můžeme nazírat tajemné jednání Boha, jež vede k hluboké jednotě mezi námi a Ježíšem, Pánem: „Nesmí se totiž věřit, že Kristus je v hlavě, aniž by byl v těle. On je zcela v hlavě i v těle.“¹¹²

Eucharistie a vzkříšený Kristus

37. Protože eucharistická liturgie je v podstatě *actio Dei*, která nás vtahuje skrze Ducha svatého do Ježíše, není dán její základ k dispozici naší vůli a nesmí pokaždé snášet vydírání módními proudy té které chvíle. Také zde platí nevyvratitelný výrok sv. Pavla: „Nikdo nemůže položit jiný základ než ten, který je už položen — a tím je Ježíš Kristus.“ (1 Kor 3,11) A opět nás apoštol národů ujišťuje, co se týká eucharistie, že nám nepředává učení, které sám vytvořil, nýbrž to, co sám přijal (srov. 1 Kor 11,23). Slavení eucharistie totiž zahrnuje živé podání. Církev slaví eucharistickou obět v poslušnosti k příkazu Krista a vychází ze zkušenosti Zmrtvýchvstalého a z vylití Ducha Svatého. Proto se křesťanská obec shromažďuje v den Páně, v den, v němž Kristus vstal z mrtvých; neděle je také prvním dnem v týdnu, onen den, v němž starozákonní podání vidělo počátek stvoření. Den Stvoření se nyní stal dnem „nového stvoření“, dnem všeho osvobození, v němž si připomínáme zemřelého a vzkříšeného Krista.¹¹³

Ars celebrandi

38. Během prací synodu bylo vícekrát důrazně poukázáno na nutnost překonání jakékoliv oddělení mezi *ars celebrandi* — tj. uměním správně celebrovat, a plnou, aktivní a plodnou účastí věřících. Vždyť prvním způsobem jak podporovat účast Božího lidu na posvátném obřadu je celebrat náležitým způsobem sám obřad. *Ars celebrandi* je nejlepší podmínkou pro *actuosa participatio*.¹¹⁴ *Ars celebrandi* vyvěrá z věrné poslušnosti liturgických předpisů jejich celistvosti, protože právě toto umění celebrování zajistilo po dva tisíce let život víry všem věřícím, kteří jsou povoláni k tomu, aby prožívali celebrování jako Boží lid, královské kněžstvo a svatý lid (srov. 1 Petr 2,4-5,9).¹¹⁵

SACRAMENTUM CARITATIS

Biskup, celebrant par excellence

39. I když se na eucharistii podílí celý Boží lid, nicméně, co se týká správného *ars celebrandi*, připadá nezadatelný úkol těm, kteří přijali svátost svěcení. Biskupové, kněží a jáhnové musejí — každý podle svého stupně — považovat celebrování za svou hlavní povinnost.¹¹⁶ To se týká především diecézního biskupa: On je totiž tím, kdo „jako první uděluje Boží tajemství v místní církvi, která je mu svěřena, je vůdcem, promotorem, a ochráncem všeho liturgického života“.¹¹⁷ To všechno je rozhodující pro život místní církve nejen proto, že společenství s biskupem je podmínkou pro platnost celebrování na jeho území, nýbrž i proto, že on sám je celebrantem par excellence své církve.¹¹⁸ Jemu přísluší uchovávat harmonickou jednotu celebrování ve své diecézi. Proto je jeho věcí dbát na to, aby kněží, jáhnové a křesťansky věřící laici stále hlouběji chápali vlastní smysl liturgických obřadů a textů a tak byli vedeni k účinnému a plodnému slavení eucharistie.¹¹⁹ Zvláště pak vybízím, aby se udělalo všechno potřebné, aby se liturgické obřady slavené biskupem v katedrále konaly při plném dodržování *ars celebrandi*, aby tak mohl být považován za příklad pro všechny kostely roztroušené po území.¹²⁰

Respektování liturgických knih a bohatství znamení

40. Z důrazu, jaký je kladen důležitost *ars celebrandi*, také jasně vyplývá význam liturgických předpisů.¹²¹ *Ars celebrandi* musí podporovat cit pro to, co je posvátné, a používat vnějších forem, které k tomuto citu vychovávají, např. harmonie obřadu, liturgická roucha, vybavení posvátného místa. Tam, kde se kněží a odpovědní vedoucí liturgické pastorace snaží seznámat s platnými liturgickými knihami a příslušnými předpisy, a vyzdvihují velké bohatství *Všeobecného úvodu k Římskému misálu a k řádu čtení pro slavení mše soaté*, velmi prospívají slavení eucharistie. V církevních společenstvích se pravděpodobně často předpokládá, že se to vše zná a správně oceňuje, avšak mnohdy neprávem. Vždyť jsou to texty, které obsahují poklady, jež uchovávají a představují víru a cestu Božího lidu během dvou tisíc let jeho dějin. Stejně důležité je pro pravé *ars celebranti* dodržování všech výrazových forem, jež liturgie

předvídá. Slovo a zpěv, gesta i mlčení, pohyby těla i liturgické barvy ornátů. Liturgie má od přirozenosti mnoho rejstříků ke sdělení, jež jí umožňuje usilovat o to, aby zapojila celého člověka. Prostá gesta a střízlivost v předvídaném pořadí a v daném okamžiku udělaná znamenají zprostředkují více a umožňují intenzivnější účast než vyumělkovanost nevhodných dodatků. Úcta a respektování vlastní struktury obřadu vyjadřují charakter daru eucharistie a projevují zároveň vůli kněze přijímat nevýslovný dar v pokorě a s vděčností.

Umění ve službě celebrování

41. Hluboké spojení krásy s liturgií nás musí podněcovat k pozornému vnímání všech uměleckých prostředků, jež jsou postaveny do služeb celebrování.¹²² Důležitou složkou posvátného umění je přirozeně *architektura* kostelů,¹²³ v nichž jednota zvláštních prvků kněžiště — oltář, krucifix, svatostánek, ambon a katedra — musí vyniknout. V této souvislosti je nutno brát ohled na to, že účelem posvátné architektury je to, aby církvi, která slaví tajemství víry — a zvláště eucharistii — poskytla nejvhodnější prostor pro náležitý průběh jejích liturgických úkonů.¹²⁴ Podstata křesťanského Božího domu je totiž sama definována liturgickými úkony, které zahrnují shromáždění věřících (*ecclesia*), kteří jsou živými kameny chrámu (srov. 1 Petr 2,5).

Tatáž zásada platí vůbec pro všechno posvátné umění, zvláště pro malířství a sochařství, v nichž se náboženská ikonografie musí orientovat podle svátostné mystagogie (zasvěcování do tajemství). Prohloubené poznání forem, jež posvátné umění přineslo během staletí, může být velkou pomocí těm, kteří mají odpovědnost zadávat architektům a umělcům umělecká díla, která jsou spojena s liturgickými úkony. Proto je nezbytně nutné, aby byly zařazeny do formace seminaristů a kněží jako důležitý obor dějiny umění se zvláštním odkazem na kultovní stavby ve světle liturgických předpisů. Zkrátka je nutné, aby ve všem, co se týká eucharistie, vládl dobrý vkus pro krásu. Úcta a péče musí být věnována také ornátům, kostelnímu nařízení a posvátným nádobám, aby byly organicky navzájem spojeny a harmonicky sladěny a tak udržovaly úžas nad tajemstvím Boha živý, zdůrazňovaly jednotu víry a posilovaly zbožnost.¹²⁵

Liturgický zpěv

42. Důležité místo v *ars celebrandi* zaujímá liturgický zpěv.¹²⁶ Právem tvrdí sv. Augustin v jedné své proslulé řeči: „Nový člověk ví, která píseň je nová. Zpívat je výrazem radosti a — když se nad tím trochu pozorněji zamyslíme — je to výraz lásky.“¹²⁷ Boží lid shromážděný ke slavení zpívá Boží chválu. Církve ve své dvoutisícileté historii vytvořila a dosud vytváří hudbu a zpěvy, jež představují dědictví víry a lásky, které se nesmí ztratit. V liturgii nemůžeme říci, že všechny zpěvy jsou stejně dobré. V této souvislosti je nutné vyhybat se povrchním improvizacím nebo zaváděním hudebních druhů, které neberou ohled na smysl liturgie. Zpěv se má ve své vlastnosti jako liturgický prvek zapojit do zvláštní formy celebrování.¹²⁸ A proto všechno — v textu, v melodii a v provedení — musí odpovídat smyslu slaveného tajemství, částem obřadu a liturgickým obdobím.¹²⁹ Nakonec bych byl rád, i když beru ohled na různá zaměření a chvályhodné, rozmanité tradice, aby byl podle prosby synodních otců náležitě uplatňován gregoriánský chorál,¹³⁰ protože je to vlastní zpěv římské liturgie.¹³¹

Struktura slavení eucharistie

43. Po připomínce nosných prvků *ars celebrandi*, jež se vynořily v synodálních pracích, bych rád upoutal pozornost na jednotlivé části struktury slavení eucharistie, která vyžaduje v naší době zvláštní péči s cílem zůstat věrni základnímu záměru liturgické obnovy, jakou chtěl 2. Vatikánský koncil v návaznosti na celou velkou církevní tradici.

Vnitřní jednota liturgických úkonů

44. Především je nutno přemýšlet o vnitřní jednotě obřadu mše svaté. Jak v katechezi, tak v umění celebrovat je třeba se vyhnout tomu, že se vytváří dojem, jakoby šlo o dvě části, postavené vedle sebe. Bohoslužba slova a eucharistická liturgie jsou — vedle úvodních a závěrečných obřadů — „tak úzce navzájem spojeny, že tvoří bohoslužebnou jednotu“.¹³² Vždyť mezi Božím slovem a eucharistií existuje vnitřní spojení. Při naslouchání Božímu slovu raší víra nebo bývá posilována (srov. Řím 10,17); v eucharistii se nám vtělené Slovo dává jako duchovní pokrm.¹³³ Tak „církev dostává ze dvou stolů Božího slova a Kristova Těla chléb

SACRAMENTUM CARITATIS

života a nabízí ho věřícím“.¹³⁴ Proto je nutno stále mít na mysli, že církvi čtené a v liturgii hlásané Boží slovo vede k eucharistii jako ke svému příznačnému (wesenseigen) cíli.

Bohoslužba slova

45. Spolu se synodou žádám, aby liturgie slova byla vždy náležitě připravována a prožívána. Proto naléhavě doporučuji, aby se při liturgiích s velkou pozorností dbalo na to, aby Boží slovo bylo přednášeno dobře připravenými lektory. Nikdy nezapomínejme: „Když se v kostele čtou Svatá Písma, sám Bůh hovoří ke svému lidu a hlásá Krista, přítomného ve svém slově, v evangeliu.“¹³⁵ Jestliže okolnosti ukazují, že je to vhodné, lze myslet na několik úvodních slov, která věřícím pomáhají, aby si to nově uvědomili. Aby se Boží slovo správně chápalo, je nutno je slyšet a přijímat s církevním smýšlením a s vědomím jeho jednoty s eucharistickou svátostí. Vždyť Slovo, které hlásáme a slyšíme, je vtělené Slovo (srov. Jan 1,14), má k osobě Krista a ke svátostnému způsobu vnitřní vztah zpřítomnění (Gegegenwärtigkeitsbleiben – pobývání v přítomnosti). Kristus nemluví v minulosti, nýbrž v naší přítomnosti stejně jako je přítomen v liturgickém úkonu. V tomto svátostném pohledu křesťanského zjevení¹³⁶ nám umožňuje poznání a studium Božího slova lépe si cenit eucharistie, lépe ji slavit a prožívat. Také zde se ukazuje ve své celé pravdě tvrzení, podle něhož „neznalost Písma je neznalostí Krista“.¹³⁷

Proto je nutné, aby se věřícím pomáhalo pastoračními iniciativami, bohoslužbami slova a duchovními čteními (*lectio divina*) vážit si bohatství Písma svatého, jež jsou v lekcionáři. Nadto pak se nemá zapomínat podporovat formy modlitby osvědčené tradicí: modlitbu hodin – především ranní chvály, nešpory a kompletář – jakož i slavení vigilií. Modlitba žalmů, biblická čtení a texty velké tradice nabízené ve čteních hodin mohou vést k prohloubené zkušenosti události Krista a ekonomie spásy, která pak může obohatit chápání a vnitřní účast na slavení eucharistie.¹³⁸

Homilie

46. V souvislosti s významem Božího slova je zapotřebí zlepšit kvalitu homilií. Vždyť ona je „částí liturgického úkonu“¹³⁹ a má za úkol napomáhat hlubšímu chápání a rozsáhlejší účinnosti

Božího slova v životě věřících. Proto musí kněží „pečlivě připravovat kázání tím, že se opírají o náležité poznání Písma svatého“.¹⁴⁰ Je třeba se vyhýbat povrchně všeobecným nebo abstraktním kázáním. Zvláště pak prosím kazatele, aby pečovali o to, aby homilie tak úzce spojila hlásané Boží slovo se svátostnou slavností¹⁴¹ a s životem komunity, že je Boží slovo opravdovou oporou a životem církve.¹⁴² Proto je nutno mít na mysli katechetický a povzbuzující účel homilie. Považuje se za vhodné mít pro věřící tematická kázání – jež vycházejí z tříletého lekcionáře – a během liturgického roku se zabývají velkými tématy křesťanské víry a přitom čerpají z toho, co učitelský úřad závazně předkládá v čtyřech „pilířích“ *Katechismu katolické církve* a v nedávném *Kompendiu*: vyznání víry, slavení křesťanského tajemství, Kristův život, křesťanská modlitba.¹⁴³

Přinášení darů

47. Synodní otcové zaměřili svou pozornost na přinášení darů. Nejde pouze o jakési „intermezzo“ mezi bohoslužbou slova a eucharistickou liturgií. To by také neodpovídalo smyslu obřadu složeného ze dvou částí. V tomto pokorném a prostém gestu se ve skutečnosti ukazuje velmi hluboký význam: V chlebu a víně, které přinášíme k oltáři, Kristus, Vykupitel přijímá celé stvoření, aby je proměnil a prezentoval Otcovi.¹⁴⁴ Díváme-li se na to takhle, neseme k oltáři také všechno utrpení a bolest světa, že v očích Boha je všechno cenné. Toto gesto lze prožívat v jeho ryzím významu, nepotřebuje být zvyrazňováno nějakými nevhodnými složitostmi. Umožňuje zhodnotit původní účast, kterou Bůh požaduje od člověka, aby v něm mohl dokonat božské dílo a tímto způsobem dodávat lidské práci její poslední smysl: být skrze slavení eucharistie spojen s obětí Krista.

Eucharistická modlitba

48. Eucharistická modlitba je „střed a vrchol celé mše svaté“.¹⁴⁵ Její význam si zaslouží, aby byla náležitě zdůrazněna. Různé eucharistické modlitby, jež jsou v misálu, nám byly předány živou tradicí církve a vyznačují se nevyčerpatelným teologickým a duchovním bohatstvím. Věřící musí být poučováni, aby si jej náležitě vážili. Velmi tomu pomáhá *Všeobecný úvod k Římskému misálu* tím, že nám připomíná základní

prvky každé eucharistické modlitby: díkyčinění, vzývání, epikleze, zpráva o ustanovení, konsekrace, anamneze, obětování, přímlyvy a závěrečná doxologie.¹⁴⁶ Eucharistická spiritualita a teologická reflexe je zvláště osvěcena, když se v anafoře nazírá hluboká jednota mezi vzýváním Ducha svatého a vyprávěním o ustanovení¹⁴⁷, v níž se vykoná oběť, kterou sám Kristus ustanovil při Poslední večeři.¹⁴⁸ Vždyť „církev skrze zvláštní vzývání naléhavě vyprošuje sílu Ducha svatého, aby konsekroval lidmi přinesené dary, to znamená, aby se staly Tělem a Krví Krista a tím neposkvřenou obětí, která se pak přijímá při svatém přijímání, a aby prospívala ke spáse těm, kteří se jí účastní.“¹⁴⁹

Vzájemné pozdravení pokoje

49. Eucharistie je od přirozenosti svátostí pokoje. Tato dimenze eucharistického tajemství nachází při slavení liturgie svůj zvláštní výraz ve výměně pozdravení pokoje. Bez pochyb jde o velmi cenné znamení (srov. Jan 14,27). V naší době tak úděsně zatížené konflikty dostávají tato gesta také z hlediska všeobecného citění zvláštní význam, nakolik církev úkol vyprošovat pro sebe i pro lidstvo dar pokoje a jednoty stále více bere za své poslání. Pokoj je jistě nepotlačitelná touha srdce každého člověka. Církev se stává hlasem tohoto vyžadování pokoje a smíření, které vyvěrá z nitra každého člověka dobré vůle a obrací se s ním na toho, jenž je „naším pokojem“ (Ef 2,14) a který může usmířit také národy i jednotlivé osoby navzájem, kde lidské pokusy ztroskotávají. Z toho všeho je pochopitelná intenzita, s jakou se nachází obřad pokoje ve slavení liturgie. Přesto bylo na biskupské synodě zdůrazněno, že je vhodné udržovat v mezích tato gesta, jež nabývají přehnaných forem a právě těsně před přijímáním vytvářejí zmatek. Je dobré připomenout, že velká hodnota gest není nijak oslabena střízlivostí, jež je nutná, aby se uchovávalo klima přiměřené slavení (eucharistie); pozdravení pokoje by se mohlo omezit např. na ty, kteří jsou nablízku.¹⁵⁰

Rozdávání a přijímání eucharistie

50. Další chvíle slavení (mše svaté), o níž je třeba hovořit, se týká udílení a přijímání svatého přijímání. Žádám všechny, zvláště posvěcené služebníky a ty, kteří po náležité

SACRAMENTUM CARITATIS

přípravě, v případě opravdové nutnosti jsou zplnomocněni k rozdávatí eucharistie, aby udělali všechno možné, aby úkon odpovídal ve své prostotě svému významu osobního setkání s Pánem Ježíšem ve svátosti. Co se týká předpisů ke správné praxi, odkazují na nedávno vydané dokumenty.¹⁵¹ Ať se všechna církevní společenství věrně drží platných předpisů a ať v nich vidí výraz víry a lásky, jakou musíme mít k této vznešené svátosti. Kromě toho by se neměla zanedbávat cenná doba díkyčinění po svatém přijímání: kromě provedení vhodného zpěvu může být velmi užitečné ponořit se do usebraného mlčení.¹⁵²

V této souvislosti bych rád upozornil na pastorační problém, na který se dnes často naráží. Myslím tím skutečnost, že při některých příležitostech, jako například při mši svaté u příležitosti sňatku, pohřbu nebo podobných událostí, jsou přítomni kromě praktikujících věřících také jiní, kteří už celé léta nepřijali svaté přijímání nebo snad žijí v poměrech, které nedovolují přistoupit ke svátostem. Jindy dochází k tomu, že jsou přítomni příslušníci jiných vyznání nebo dokonce náboženství. Podobné poměry jsou také v kostelech, jež – zvláště ve velkých metropolích umění – jsou cílem proudů návštěvníků. Chápe se nutnost, že je nutno najít možnosti, jak krátce a účinně vyložit smysl svátostného přijímání a připomenout podmínky pro jeho přijetí. Kde je dána situace, že se nedá zaručit nezbytné vysvětlení o významu eucharistie, pak je nutno uvážit, nakolik je to účelné nahradit eucharistickou obětí slavením bohoslužby slova.¹⁵³

Rozloučení „*Ite missa est*“

51. Nakonec bych se chtěl zaměřit na to, co synodní otcové řekli o pozdravu na rozloučenou na konci eucharistické oběti. Po požehnání se jáhen nebo kněz rozloučí s lidem slovy: „*Ite missa est.*“ V tomto pozdravu můžeme poznat, jaký vztah má slavená mše svatá ke křesťanskému poslání ve světě. V antické době slovo „*missa*“ znamenalo prostě „propuštění“. Nicméně v křesťanském užívání nabývalo toto slovo stále hlubší význam tím, že „*missa*“ byla stále více chápána jako „*missio*“ a tak se stalo propuštění posláním. Tento pozdrav vyjadřuje v několika slovech misionářskou povahu církve. Proto dobré pomáhat lidu prohlubovat tuto konstitutivní dimenzi církevního života tím, že se dává liturgií podně-

covat. V tomto ohledu je užitečné mít k dispozici náležitě schválené texty pro modlitbu nad lidem a závěrečné požehnání, které jasně zdůrazní toto spojení.¹⁵⁴

Actuosa participatio Autentická účast

52. 2. Vatikánský koncil právem mluvil zvláště důrazně o aktivní, plné a plodné účasti celého Božího lidu na eucharistické oběti.¹⁵⁵ Jistě, obnova, uskutečněná v těchto letech, podporovala značné pokroky ve směru, jaký si přáli koncilní otcové. Nicméně si nesmíme zakrývat fakt, že se někdy ukázalo nepochopení, právě co se týká smyslu této účasti. Proto musí být objasněno, že se tímto pojmem nemínila prostá vnější aktivita během slavení (mše svaté). Vždyť aktivní účast, jakou si přál koncil, je třeba chápat v mnohem podstatnějším smyslu, počínaje hlubším uvědoměním si tajemství, které je slaveno a jeho vztahu ke každodenní skutečnosti. Doporučení koncilní konstituce *Sacrosanctum Concilium*, která vyzývá věřící, aby se neúčastnili mše svaté jako „lidé, jichž se to netýká, či jako diváci“¹⁵⁶, je stále platné. Koncil pokračoval tím, že úvahy rozvíjel: Věřící se mají „poučit Božím slovem a posilnit hostinou těla Páně a vzdávat díky Bohu. Mají přinášet neposkvrněný obětní dar nejen rukama kněze, ale i spolu s ním a tím se mají učit obětovat sami sebe. Prostřednictvím Krista mají den z dne dorůstat k dokonalejší jednotě s Bohem i mezi sebou, aby nakonec byl Bůh všechno ve všem.“¹⁵⁷

Účast a kněžská služba

53. Krása a harmonie liturgických úkonů nacházejí významný výraz v řádu, podle něhož je každý povolán aktivně se účastnit. To vyžaduje uznání různých hierarchických rolí, které jsou zařazeny do celebrování. Velmi pomáhá připomenout, že aktivní účast na něm nevyžaduje bezpodmínečně vykonávání nějaké služby. Především nijak neslouží věřícím v aktivní účasti zmatek, který by vznikl z neschopnosti rozlišovat různé úlohy, které každému náleží.¹⁵⁸ Zvláště je nutné, aby bylo jasno o specifické úloze kněze. Jak potvrzuje tradice církve, on je nenahraditelným způsobem ten, kdo celé eucharistické oběti předsedá, od zahajovacího pozdravu až k závěrečnému požehnání. V síle posvátného svěcení, které přijal, zastupuje Ježíše Krista, hlavu cír-

ve, a jemu vlastním způsobem také samu církev.¹⁵⁹ Každé slavení eucharistie vede biskup, „buď sám nebo skrze kněze jakového pomocníka“.¹⁶⁰ Pomáhá mu jáhen, jemuž přísluší v celebrování specifické úkoly. Příprava oltáře, asistence knězi, hlásání evangelia, případně kázání, vedení obce při přímluvách, rozdávatí svatého přijímání.¹⁶¹ V souvislosti s těmito úkoly vázanými na svěcení, jsou tu ještě jiné úřady pro liturgickou službu, které vhodně zastávají řeholníci nebo příslušně připravení laici.¹⁶²

Slavení eucharistie a inkulturace (zakořenění do kultury)

54. Od základních výpovědí 2. Vatikánského koncilu byla aktivní účast věřících na eucharistické oběti znovu a znovu zdůrazňována. Aby se podporovalo toto zapojení, lze dát prostor některým přizpůsobením, které jsou vhodné pro různé souvislosti a rozmanité kultury.¹⁶³ Skutečnost, že přitom došlo k některým neřádům, nijak nekalí jasnost zásady, která musí být zastávána podle opravdových potřeb církve; ona žije a slaví jedno a totéž tajemství Krista v rozdílných kulturních situacích. Ježíš, Pán, tím, že se narodil jako dokonalý člověk z jedné ženy (srov. Gal 4,4), se právě v tajemství vtělení přímo spojil nejen s očekávanými chovanými v rámci Starého zákona, nýbrž s očekávanými všech národů. Tím ukázal, že Bůh nás chce dosáhnout v našem životním prostředí. Proto je kvůli působivější účasti věřících na svatých tajemstvích užitečné pokračovat v procesu inkulturace v rámci slavení eucharistie. Přitom je třeba brát ohled na možnosti přizpůsobení, které poskytuje *Všeobecný úvod k Římskému misálu*¹⁶⁴ musí být vykládány ve světle měřítek 4. instrukce kongregace pro bohoslužbu a řád svátostí *Varietates legitimae* z 25. 1. 1994¹⁶⁵ a směrnic, které jsou vyjádřeny v posynodálním listu *Ecclesia in Africa, Ecclesia in America, Ecclesia in Asia, Ecclesia in Oceania a Ecclesia in Europa*.¹⁶⁶ Za tím účelem doporučují biskupským konferencím při jejich jednání pravou vyrovnanost mezi už vydanými měřítky a směrnici a novými přizpůsobeními¹⁶⁷ vždy se souhlasem Svatého stolce.

Osobní podmínky pro „actuosa participatio“

55. Když se synodální otcové zamýšleli nad tématem *actuosa par-*

SACRAMENTUM CARITATIS

ticipatio věřících na posvátném obřadu, vyzdvihli také osobní podmínky, v nichž se má každý nacházet, aby byl plodně účasten.¹⁶⁸ Jedna z nich je jistě duch stálého vnitřního obrácení, kterým se musí vyznačovat život všech věřících. Nelze očekávat aktivní účast na eucharistické liturgii, když je někdo přítomen jen povrchně, aniž by předtím prověřil svůj život. Taková ochota se vyžaduje například prostřednictvím usebranosti a mlčení, aspoň několik chvil před začátkem liturgie, skrze půst a je-li nutné, skrze svátostnou zpověď. Srdce smířené s Bohem uschopňuje k opravdové účasti. Zvláště je třeba věřícím připomínat, že *actuosa participatio* se nedá uskutečnit, když se někdo aktivně nepodílí na církevním životě v jeho celku, což také zahrnuje misijnářské nasazení, vnášet Kristovu lásku do společnosti.

Nepochybně je pak dána plná účast na eucharistii, když sám věřící přijme Tělo Páně.¹⁶⁹ Přesto se musí dávat pozor na to, aby tento správný výrok nevedl u věřících k jistému automatizmu, jakoby je prostý fakt, že se člověk nalézá v kostele během liturgie, měl právo nebo snad i povinnost přistoupit k eucharistickému stolu. I když není možné přijmout svaté přijímání, zůstává účast na mši svaté nutná, platná a má hluboký význam a je plodná. Za těchto podmínek je dobré pěstovat touhu po spojení s Kristem, např. praxí duchovního svatého přijímání, které připomíná Jan Pavel II.¹⁷⁰ a doporučují svatí učitelé duchovního života.¹⁷¹

Účast křesťanů nekatolíků

56. Při tématu účasti musíme nevyhnutelně mluvit o křesťanech, kteří patří do církví a církevních komunit, jež nejsou v plném společenství s katolickou církví. V této souvislosti je třeba říci, že vnitřní spojení, jež existuje mezi eucharistií a jednotou církve, nám dává palčivě si přát, aby nadešel den, kdy budeme moci se všemi věřícími v Krista slavit eucharistii a tak moci vyjádřit plnost jednoty, jakou si přál Kristus pro své učedníky. (srov. Jan 17, 21). Na druhé straně nám zakazuje úcta, jakou dlužíme ke svátosti Těla a Krve, udělat z ní pouhý „prostředek“, který je bez rozlišování používán, aby se dosáhlo právě této jednoty.¹⁷² Vždyť eucharistie nevyjadřuje pouze naše osobní společenství s Ježíšem Kristem, nýbrž zahrnuje také plné *communio* s církví. To je tedy důvod, proč s bolestí, ale

nikoliv bez naděje, prosíme nekatolické křesťany, aby chápali a respektovali naše přesvědčení, jež se opírá o bibli a tradici. Mírně, že přijímání eucharistie a církevní *communio* patří k sobě tak úzce, že to není možné, aby ji nekatolické křesťané přijímali, aniž by sdíleli *communio*. Mnohem nesmyslnější by bylo právě a vlastní koncelebrování s nekatolickými duchovními jiných církví a církevních komunit, které nejsou v plném společenství s katolickou církví. Přesto však zůstává platné, že vzhledem na věčnou spásu mohou být nekatolické křesťané připuštěni k eucharistii, ke svátosti pokání a přijmout pomazání nemocných. To však předpokládá, že jsou dány určité mimořádné, přesnými podmínkami vyhraněné situace.¹⁷³ Ty jsou jasně uvedeny v *Katechismu katolické církve*¹⁷⁴ a v jeho *Kompendiu*.¹⁷⁵ Je povinností každého se jich věrně držet.

Účast prostřednictvím komunikačních prostředků

57. Na základě náramného rozvoje komunikačních prostředků v posledních desetiletích nabylo slovo „účast“ další význam než v minulosti. Všichni uznáváme s uspokojením, že tyto nástroje otevírají nové možnosti také ve vztahu ke slavení eucharistie.¹⁷⁶ To vyžaduje od pastoračních spolupracovníků v tomto sektoru specifickou přípravu a bdělé vědomí odpovědnosti. Mše svatá přenášená televizí totiž dostává jistý charakter příkladnosti. Proto se musí dbát nejen na to, aby se slavení (eucharistie) konalo na důstojných a připravených místech, nýbrž také aby se respektovaly liturgické normy.

Co se týká účasti na mši svaté, kterou umožnily komunikační prostředky, musí vědět ten, který tyto přenosy sleduje, že za normálních předpokladů nesplnil nedělní povinnost. Vždyť výrazový prostředek obrazu sice představuje skutečnost, avšak ji nereprodukuje samu v sobě.¹⁷⁷ I když je to velmi chvályhodné, že se staří a nemocní lidé podílí na rozhlasových či televizních přenosech nedělní mše svaté, nedalo by se říci totéž o těch, kteří by se takovými přenosem chtěli dispensovat od toho, aby šli do kostela a účastnili se slavení eucharistie ve shromáždění živé církve.

„Actuosa participatio“ nemocných

58. Se zřetelem na situaci těch, kte-

ří se kvůli nemoci nebo stáří nemohou odebrat na místa bohoslužby, bych rád upozornil celé církevní společenství na pastorační nutnost zajistit duchovní asistenci nemocným, kteří jsou doma nebo se nacházejí v nemocnicích. Na biskupské synodě se o jejich postavení znovu a znovu hovořilo. Musí se pečovat o to, aby tito naši bratři a sestry mohli často přijímat svaté přijímání. Když je tímto způsobem posilován jejich vztah k ukřižovanému a zmrtvýchvstalému Kristu, mohou zakoušet, že jejich život skrze obětování vlastního utrpení ve pojení s obětí našeho Pána je zcela začleněn do života a poslání církve. Zvláštní pozornost musí být věnována (tělesně) postiženým; kde to jejich stav dovoluje, musí křesťanské společenství podporovat jejich účast v místě Božího domu. Za tím účelem je nutnost postarat se, aby byly odstraněny eventuální architektonické překážky, které ztěžují (tělesně) postiženým přístup. Konečně ať je také, pokud možno, zaručeno přijímání eucharistie duševně postiženým, kteří byli pokřtěni a biřmováni: oni také přijímají eucharistii ve víře rodiny nebo komunity, která je doprovází.¹⁷⁸

Pozornost vůči uvězněným

59. Duchovní tradice církve vytvořila na základě jednoznačného slova Krista (srov. Mt 25,36) z návštěvy uvězněných skutek tělesného milosrdenství. Ti, kteří se nacházejí v této situaci, mají zvláště zapotřebí, aby je sám Pán navštěvoval ve svátosti eucharistie. V tak zvláštním a bolestném životním úseku pocíťovat blízkost církevního společenství a přijímat svaté přijímání může jistě přispět ke kvalitě vlastní cesty víry a napomáhat k plné společenské rehabilitaci. Zatímco flumocím přání, přednesená na shromáždění synodu, žádám všechny diecéze, aby se v rámci možnosti postaraly o přiměřené nasazení sil při zaměření pastorační činnosti na duchovní péči o uvězněné.¹⁷⁹

Migranti a účast na eucharistii

60. Když se synoda dotkla problému těch, kteří byli z různých důvodů donuceni opustit svou zem, vyjádřila zvláštní dík těm, kteří se starají o duchovní péči migrantů. V této souvislosti musí být věnována zvláštní pozornost oněm vystěhovalcům, kteří patří do Východních církví, kteří mají kromě odloučení od domova další potíže, že se nemohou účastnit eucha-

SACRAMENTUM CARITATIS

ristické liturgie ve vlastním obřadu. Ať je jim proto dovoleno, pokud je to možné, aby se o ně duchovně starali kněží jejich obřadu. V každém případě prosím biskupy, aby v lásce Krista přijali tyto bratry a sestry. Setkání mezi věřícími různých obřadů se také může stát příležitostí k oboustrannému obohacení. Zvláště myslím na užitek který může — především kněžím — vzejít z poznání různých tradic.¹⁸⁰

Velké koncelebrace

61. Shromáždění synodu se důkladně zamýšlelo nad tím, jakou kvalitu má účast při velkých koncelebracích, které se konají při zvláštních příležitostech a při nichž je přítomno velké množství věřících a také mnoho koncelebrujících kněží.¹⁸¹ Na jedné straně se snadno pozná význam těchto chvil, zvláště když biskup v kruhu svých kněží a jáhnů předsedá slavení (eucharistie). Na druhé straně se mohou vynořit problémy vzhledem k viditelnému výrazu jednoty kněžstva, zvláště při kánonu a vzhledem na rozdávání svatého přijímání. Musí se zabránit tomu, aby velké koncelebrace vyvolávaly rozptýlení. O to je nutno dbát vhodnými prostředky koordinace a uspořádáním místa, které jak kněžím tak věřícím umožňuje plnou a skutečnou účast. V každém případě je nutno mít na mysli, že se jedná o koncelebrace výjimečného rázu a jež jsou omezeny na mimořádné situace.

Latina

62. Nicméně to, co bylo řečeno, nesmí oslabit hodnotu těchto velkých liturgií. Myslím v této chvíli zvláště na celebrace, které se dnes konají během stále častějších mezinárodních setkání. Ty musí být využity správným způsobem. Aby se lépe vyjádřila jednota a všeobecnost církve, chtěl bych doporučit, co biskupská synoda navrhla v souladu s 2. Vatikánským koncilem¹⁸²: Je dobré, když se mše svatá koná v latinské řeči, kromě čtení, kázání a přímluv věřících; stejně mají být neznámější modlitby¹⁸³ z podání církve přednášeny latinsky a eventuálně některé části mají být provedeny v gregoriánském chorálu. Všeobecněji žádám, aby budoucí kněží už od doby semináře byli připravováni na to, aby rozuměli latinské mši svatě a sloužili ji a aby používali i latinské texty a gregoriánský chorál. Ať se neopomíná možnost, aby i věřící byli vychováni

znát (nazpaměť) nejobvyklejší modlitby v latině a určité části liturgie zpívat v gregoriánském stylu.¹⁸⁴

Slavení eucharistie v malých skupinách

63. Hodně odlišná situace vzniká v některých pastoračních okolnostech, v nichž se právě kvůli vědomější, aktivnější a plodnější účasti dává přednost celebraci v malých skupinách. I když se uznává výchovná hodnota, která se skrývá v této volbě, je nutné objasnit, že tyto celebrace musí být sladěny s pastorační nabídkou diecéze. Tyto experimenty by totiž ztratily svůj pedagogický charakter, kdyby byly pocíťovány jako protiváha k souběžně uspořádaným akcím místní církve. V této souvislosti synoda vyzdvihla některá kritéria, kterých je nutno se držet. Malé skupiny musí sloužit k tomu, aby sjednocovaly farní společenství, ne je rozbíjely; to musí nacházet své potvrzení v konkrétní praxi; tyto skupiny musí napomáhat plodné účasti celého shromáždění a přitom pokud možno uchovávat jednotu jednotlivých rodin v liturgickém životě.¹⁸⁵

Liturgická slavnost prožitá s vnitřní účastí

Mystagogická (zasvěčující do tajemství) katecheze

64. Velká liturgická tradice církve nás učí, že pro plodnou účast je zapotřebí osobně odpovídat slavenému tajemství tím, že se ve spojení s obětí Krista vydává vlastní život ke spáse celého světa. Proto biskupská synoda doporučila pečovat o to, aby gesta i slova hluboce odpovídala vnitřní dispozi. Kdyby ta chyběla, vydávají se naše slavení (eucharistie), byť by byla sebe živější, nebezpečí, že sklouznou do ritualismu (obřadnosti). Proto musí být rozvíjena eucharistická víra, která věřící připravuje prožívat osobně, co se slaví. Jaké mohou být přiměřené výchovné prostředky tváří v tvář zásadní důležitosti vědomé účasti? Synodní otcové jednomyslně poukázali na cestu katecheze mystagogického rázu, která věřícím napomáhá k tomu, lépe pronikat do slavených tajemství.¹⁸⁶ Zvláště kvůli spojení mezi *ars celebrandi* a *actuosa participatio* je nutno potvrdit, že „nejlepší katechezí o eucharistii je sama dobře slavená eucharistie“¹⁸⁷. Liturgie totiž má totiž od své přirozenosti pedagogickou účinnost uvádět věřící do poznání slavených tajemství.

Právě proto v tradici nejstarší církve nabývala výchovná cesta křesťana, aniž by zanedbávala systematické chápání obsahu víry, vždycky zkušenostní ráz, v němž bylo rozhodující živé a přesvědčivé setkání s Kristem hlásaným autentickými svědky. V tomto smyslu ten, kdo uvádí do tajemství, je především svědek. Takové setkání se jistě prohlubuje katechezí a nachází svůj pramen i vyvrcholení ve slavení eucharistie. Z této základní struktury křesťanské zkušenosti vyvěrá požadavek mystagogické cesty, na níž je nutno mít stále na mysli tři prvky:

a) Jde především o *vyklad obřadů ve světle události spásy*, v souladu s živým podáním církve. Vždyť slavení eucharistiemi ve svém bohatství stále odkazy na dějiny spásy. V ukřižovaném a zmrtvýchvstalém Kristu můžeme opravdu slavit všechno spojující střed celé skutečnosti (srov. Ef 1,10). Křesťanská komunita již od počátku chápala události Ježíšova života — a zvláště velikonoční tajemství — ve vztahu k celé starozákonní cestě.

b) Mystagogická katecheze se kromě toho musí starat o to, aby *uváděla do smyslu znamení*, která jsou obsažena v obřadech. Tato úloha je zvláště naléhavá ve velmi technizované době, jako je naše, v níž hrozí nebezpečí ztratit vnímavost pro znamení a symboly. Více než informovat musí mystagogická katecheze znovu probouzet a vychovávat vnímavost věřících pro řeč znamení a gest, které spolu se slovem vytváří obřad.

c) Konečně musí mystagogická katecheze usilovat o to, *aby ukázala, jaký význam mají obřady pro křesťanský život* ve všech jeho rozměrech: v práci a povinnostech, v myšlení a citu, v činnosti a odpočinku. K mystagogické cestě patří zdůrazňovat spojení v obřadu slavených tajemství s misionářskou odpovědností věřících. V tomto smyslu je vyzrálým výsledkem mystagogie vědomí, že vlastní život je neustále proměňován slavením svatých tajemství. Cílem veškeré křesťanské výchovy je ostatně formovat věřícího jako „nového člověka“ k dospělé víře, která ho uschopní vydávat ve svém okolí svědectví o křesťanské naději, které ho oduševňuje.

Aby se dala v našich církevních společenstvích rozvíjet taková výchovná činnost, k tomu je zapotřebí náležitě připravených vychovatelů. Přirozeně celý Boží lid se musí

SACRAMENTUM CARITATIS

cítit zapojen do této formace. Každá křesťanská obec je povolána být místem pedagogického uvádění do tajemství, která jsou slavena ve víře. V tomto ohledu otcové během synodu zdůrazňovali větší zapojení společenství zasvěceného života, hnutí a sdružení, která díky svým charismatům mohou dodávat křesťanské formaci nový rozlet.¹⁸⁸ Také v dnešní době Duch svatý není nijak skoupý při vylévání svých darů, aby podpořoval poslání církve, která má povinnost šířit víru a vychovávat ji k její zralosti.¹⁸⁹

Úcta k eucharistii

65. Přesvědčivé znamení působnosti eucharistické katecheze na věřící je jistě rostoucí schopnost vnímat v tajemství Boha přítomného mezi námi. To je možno zjistit pouze skrze specifické projevy úcty vůči eucharistii, do nich musí věřící uvádět mystagogická cesta.¹⁹⁰ Mám na mysli zcela všeobecně význam gest a postojů jako je klečení během důležitých chvil eucharistického kánonu. Při veškerém přizpůsobení oprávněné rozdílnosti znamení, která jsou v souvislosti rozmanitých kultur používána, má mít každý živé vědomí a také je vyjádřit, že se při každém slavení (eucharistie) ocitá před nekonečnou velebností Boha, který k nám přichází pokorným způsobem ve svátostných znameních.

Adorace a eucharistická zbožnost Vnitřní vztah mezi slavením liturgie a adorací

66. Byla to jedna z nejintenzivnějších chvil synodu, když jsme se spolu s mnoha věřícími odebrali do baziliky sv. Petra k eucharistické adoraci. Tímto znamením modlitby chtělo shromáždění biskupů upoutat pozornost na význam vnitřního spojení mezi slavením eucharistie a adorací. V tomto hluboce významném aspektu víry církve leží jeden z nejrozhodnějších prvků cesty církve, který byl liturgickou reformou, podnícenou 2. Vatikánským koncilem odsunut do pozadí. Zatímco tato reforma dělala první kroky, nebyl dostatečně jasně vnímán vnitřní vztah mezi mší svatou a adorací Nejsvětější svátosti. Jedna tehdy rozšířená námitka vycházela z poznámky, že nám byl eucharistický chléb dán k jídlu a ne k nazírání. Ve skutečnosti se ukázalo, že tento alternativní

protiklad ve světle zkušenosti modlitby církve je zcela nepodložený. Již sv. Augustin řekl: „*Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoravit... peccemus non adorando* — Nikdo nejí toto tělo, aniž by předtím adoroval... hřešili bychom, kdybychom neadorovali.“¹⁹¹ Vždyť v eucharistii nám jde vstříc Boží Syn a rád by se s námi spojil; eucharistická adorace není nic jiného, než přirozené rozvinutí slavení eucharistie, které je samo v sobě největším úkonem klanění církve.¹⁹² Přijmout eucharistii znamená klanět se tomu, kterého přijímáme; právě tak a jenom tak budeme s ním jedno a dostaneme jistým způsobem předchuť krásy nebeské liturgie. Úkon klanění mimo mše svaté prodlužuje a umocňuje, co bylo ve slavení liturgie vykonáno: „Hluboké a opravdové přijetí může zrát jen v adoraci. A právě v tomto osobním setkání s Pánem pak také zraje společenské poslání, které je obsaženo v eucharistii a která chce zbořit hranice nejen mezi Pánem a námi, nýbrž také a především hranice, jež rozdělují jedny od druhých.“¹⁹³

Praxe eucharistické adorace

67. Spolu se shromážděním synodu proto doporučuji pastýřům církve a Božímu lidu eucharistickou adoraci, ať už jednotlivě nebo ve společenství.¹⁹⁴ V této souvislosti bude velmi užitečná náležitá katecheze, v níž bude věřícím vysvětlen význam tohoto kultovního úkonu, který umožňuje plodněji v sobě prožívat slavení liturgie. V rámci možnosti by měly být zvláště v hustě obydlených oblastech určeny kostely a oratoře a vyhrazeny pro stálou adoraci. Kromě toho doporučuji, aby se dětem při vyučování katechismu a zvláště během přípravy na první svaté přijímání přiblížila krása setrvávání s Ježíšem a aby se pěstoval úžas nad jeho přítomností v eucharistii.

Rád bych zde vyjádřil svůj obdiv a podporu všem institutům zasvěceného života, jehož členové věnují značnou část svého času eucharistické adoraci. Tímto způsobem dávají všem příklad lidí, kteří se dávají formovat skutečnou přítomností Pána. Stejně bych rád povzbudil sdružení věřících jakož i bratrstva, která převzala tuto praxi jako svůj zvláštní závazek; stanou se tak kvasem kontemplace pro celou církev a poukázání na to, že Kristus je středem života jednotlivce i společenství.

Formy eucharistické zbožnosti

68. Osobní vztah, který jednotlivce naváže s Ježíšem přítomným v eucharistii, ho stále odkazuje na celé církevní společenství tím, že v něm živí vědomí, že patří k Tělu Krista. Proto zvu nejen jednotlivé věřící k tomu, aby si našli čas setrvávat v modlitbě před Nejsvětější svátostí, nýbrž považují to za svou povinnost nabádat i farnosti a jiná církevní sdružení, aby uspořádaly chvíle společné adorace. Samozřejmě všechny již existující formy eucharistické zbožnosti si uchovávají svou hodnotu. Myslím například na eucharistická procesí, především na tradiční procesí Božího Těla, na zbožnou praxi čtyřicetihodinové modlitby, na místní, národní, i mezinárodní eucharistické kongresy a na jiné podobné iniciativy. Tyto formy zbožnosti, náležitě aktualizované a přizpůsobené různým okolnostem, si zasluhují, aby byly pěstovány i dnes.¹⁹⁵

Umístění svatostánku v kostele

69. Ve spojení s významem eucharistické adorace a úcty ke svátosti Kristovy oběti se biskupská synoda ptala, jaké je náležité umístění svatostánku v našich kostelech.¹⁹⁶ Jeho správná poloha totiž napomáhá poznat skutečnou přítomnost Krista v Nejsvětější svátosti. Je nutné, aby každý, kdo vstoupí do kostela, snadno zjistil místo, na kterém jsou eucharistické způsoby uchovávány, také díky věčnému světlu. S tím musí počítat architektonické řešení posvátné budovy: v kostelech, v nichž není kaple Nejsvětější svátosti a zůstává svatostánek na hlavním oltáři, je vhodné používat této struktury k uchování a adoraci eucharistie a je nutno se vyhnout tomu, aby se před něj postavilo „sedes“ (sedadlo, katedra) celebranta. V nových kostelech je dobré naplánovat kapli Nejsvětější svátosti blízko presbytáře. Kde to není možné, měl by být svatostánek umístěn na vyvýšeném místě v prostoru absidy nebo na jiném bodu, kde je na něj dobře vidět. Taková rozvázná opatření přispívají k tomu, že se dodá důstojnost svatostánku, který by měl být vždy pečlivě umělecky ztvárněn. Přirozeně je nutno brát ohled na všechno, co říká k tomuto tématu *Všeobecný úvod k Římskému misálu*.¹⁹⁷ Poslední úsudek o této věci ovšem přísluší diecéznímu biskupovi.

(dokončení příště)

Pracovní překlad: P. Josef Kolářek SJ

SACRAMENTUM CARITATIS

- ¹⁰⁵ *Relatio post disceptationem*, 4: L'Osservatore Romano (14. 10. 2005), str. 5
- ¹⁰⁶ Srov. *Sermo* 1,7; 11,10; 22,7; 29,76; *Sermones dominicales ad fidem codicum nunc denuo editi*, Grottaferata 1977, str. 135, 209nn, 292nn, 337. Benedikt XVI.: Poselství církevním hnutím a novým společenstvím (22. 5. 2006): AAS 98 (2006), 463.
- ¹⁰⁷ Srov. 2. Vatikánský koncil: Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, 22.
- ¹⁰⁸ Srov. 2. Vatikánský koncil: Dogmatická konstituce o Božím zjevení *Dei Verbum*, 2.4.
- ¹⁰⁹ Srov. *Propositio* 33.
- ¹¹⁰ *Sermo* 227,1: PL 38, 1099.
- ¹¹¹ Sv. Augustin: *In Johannis Evangelium Tractatus*, 21, 8: PL 35, 1568.
- ¹¹² Tamtéž, 28,1: PL 35, 1622.
- ¹¹³ Srov. *Propositio* 30. Také mše svatá, kterou církev slaví během týdne a na kterou jsou věřící pozváni, aby se jí účastnili, nachází svou vlastní formu ve dni Páně, ve dni vzkříšení Krista; *Propositio* 43.
- ¹¹⁴ Srov. *Propositio* 2.
- ¹¹⁵ Srov. *Propositio* 25.
- ¹¹⁶ Srov. *Propositio* 19. *Propositio* 25 upřesňuje: „Autentický liturgický úkon vyjadřuje posvátnost eucharistického tajemství. Ta by měla pronikat slovy a úkony kněze celebranta, zatímco se přimlouvá u Boha, jak se svými věřícími tak za ně.“
- ¹¹⁷ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 22; srov. 2. Vatikánský koncil: Konstituce o liturgii *Sacrosanctum Concilium*, 41; Kongregace pro bohoslužbu a svátosti: Instrukce *Redemptionis Sacramentum* (25. 3. 2004), 19-25: AAS 96 (2004), 555-557.
- ¹¹⁸ Srov. 2. Vatikánský koncil dekret o pastorační službě biskupů v církvi *Christus Dominus*, 14; *Sacrosanctum Concilium*, 41.
- ¹¹⁹ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 22.
- ¹²⁰ Srov. tamtéž.
- ¹²¹ Srov. *Propositio* 25.
- ¹²² Srov. *Sacrosanctum Concilium*, 112-130.
- ¹²³ Srov. *Propositio* 27.
- ¹²⁴ Srov. tamtéž.
- ¹²⁵ Při všem, co se týká těchto aspektů, by se měly věrně dodržovat pokyny *Všeobecného úvodu k římskému misálu*, 319-351.
- ¹²⁶ Srov. *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 39-41; *Sacrosanctum Concilium*, 112-118.
- ¹²⁷ *Sermo* 34,1: PL 38, 210.
- ¹²⁸ Srov. *Propositio* 25: „Jako všechny umělecké výrazové prostředky, musí být i zpěv co nejloubežji uveden do souladu s liturgií, účinně se podílet na jejím cíli, tj. musí vyjadřovat víru, modlitbu, úžas a lásku k Ježíšovi přítomnému v eucharistii.“
- ¹²⁹ Srov. *Propositio* 29.
- ¹³⁰ Srov. *Propositio* 36.
- ¹³¹ Srov. *Sacrosanctum Concilium*, 116; *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 41.
- ¹³² *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 28; Kongregace pro obřady: Instrukce *Eucharisticum Mysterium* (25. 3. 1967), 3: AAS 57 (1967), 540-543.
- ¹³³ Srov. *Propositio* 18.
- ¹³⁴ Tamtéž.
- ¹³⁵ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 29.
- ¹³⁶ Srov. Jan Pavel II.: Encyklika *Fides et Ratio* (14. 9. 1998), 13: AAS 91 (1999), 15-16.
- ¹³⁷ Sv. Jeroným: *Comm. in Is. Prol.* PL 24, 17; srov. *Dei Verbum*, 25.
- ¹³⁸ Srov. *Propositio* 31.
- ¹³⁹ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 29; srov. *Sacrosanctum Concilium*, 7.33.52.
- ¹⁴⁰ *Propositio* 19.
- ¹⁴¹ *Sacrosanctum Concilium*, 52.
- ¹⁴² *Dei Verbum*, 21.
- ¹⁴³ Proto vybidla synoda, aby byl vypracován pomocný prostředek na základě tříletého lekcionáře a aby se daly podněty pro vnitřní souvislost hlásání předvídaných čtení s učením víry; srov. *Propositio* 19.
- ¹⁴⁴ Srov. *Propositio* 20.
- ¹⁴⁵ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 78.
- ¹⁴⁶ Srov. tamtéž, 78-79.
- ¹⁴⁷ Srov. *Propositio* 22.
- ¹⁴⁸ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 79d.
- ¹⁴⁹ Tamtéž, 79c.
- ¹⁵⁰ S ohledem na starobylé a ctihodné zvyky a na výslovná přání synodních otců jsem vyzval příslušné kongregace, aby studovali možnost přeložit pozdravení pokoje na jinou chvíli, například před přinášením darů. Taková volba by byla jistě smysluplný poukaz na napomenutí Pána, že před každou obětí je nutné smíření (srov. Mt 5,23nn); srov. *Propositio* 23.
- ¹⁵¹ Srov. *Redemptionis Sacramentum* (25. 3. 2004), 80-96: AAS 96 (2004), 574-577.
- ¹⁵² Srov. *Propositio* 34.
- ¹⁵³ Srov. *Propositio* 35.
- ¹⁵⁴ Srov. *Propositio* 24.
- ¹⁵⁵ Srov. *Sacrosanctum Concilium*, 14-20, 30nn. 48nn; *Redemptionis sacramentum* (25. 3. 2004), 36-44: AAS 96 (2004), 561-564.
- ¹⁵⁶ Č. 48.
- ¹⁵⁷ Tamtéž.
- ¹⁵⁸ Srov. Kongregace pro klérus a jiné kongregace římské kurie: Instrukce k některým otázkám o spolupráci laiků ve službě *Ecclesiae de mysterio* (15. 8. 1997): AAS 89 (1997), 852-877.
- ¹⁵⁹ Srov. *Propositio* 33.
- ¹⁶⁰ *Všeobecný úvod k římskému misálu*, 92.
- ¹⁶¹ Srov. tamtéž, 94.
- ¹⁶² Srov. 2. Vatikánský koncil: Dekret o laickém apoštolátu *Apostolicam actusitatem*, 24; *Všeobecný úvod k římskému misálu*, č. 95-111; *Redemptionis Sacramentum* (25. 3. 2004), 43-47: AAS 96 (2004), 584-566; *Propositio* 33: „Tyto úřady musí být zavedeny podle specifického mandátu a opravdových požadavků slavicí obce. Laické osoby, jež jsou pověřeny těmito službami, musí být pečlivě vybrány, dobře připraveny a doprovázeny stálým dalším vzděláváním. Jejich jmenování musí být na určitou dobu. Musí být v obce známi a a musí se jim od ní dostávat vděčného uznání.“
- ¹⁶³ Srov. *Sacrosanctum Concilium*, 37-42.
- ¹⁶⁴ Srov. 386-399.
- ¹⁶⁵ AAS 87 (1995), 288-314.
- ¹⁶⁶ Srov. Posynodální apoštolská exhortace *Ecclesia in Africa* (14. 9. 1995), 55-77: AAS 88 (1996), 34-47; Posynodální apoštolská exhortace *Ecclesia in America* (22. 1. 1999), 16.40.64. 70-72: AAS 91 (1999), 752-753; 775-776; 779; 805-809; Posynodální apoštolská exhortace *Ecclesia in Asia* (6. 11. 1999), 21nn: AAS 92 (2000), 482-487; Posynodální apoštolská exhortace *Ecclesia in Oceania* (22. 11. 2001), 16: AAS 94 (2002), 382-384; Posynodální apoštolská exhortace *Ecclesia in Europa* (28. 6. 2003), 58-60. AAS 95 (2003), 685-686.
- ¹⁶⁷ Srov. *Propositio* 26.
- ¹⁶⁸ Srov. *Propositio* 35; 2. *Sacrosanctum Concilium*, 11.
- ¹⁶⁹ Srov. *Katechismus katolické církve*, 1388; *Sacrosanctum Concilium*, 55
- ¹⁷⁰ Srov. Encyklika *Ecclesia in Eucharistia* (17. 4. 2003), 34: AAS 95 (2003), 456.
- ¹⁷¹ Mezi nimi např. sv. Tomáš Akvinský: *Summa Theologiae*, III, q. 80, a. 1,2; Terezie od Ježíše: *Cesta dokonalosti*, 35. kapitola. Učení Tridentského koncilu je směřodátně potvrdilo: 13. zasedání, kapitola VIII.
- ¹⁷² Srov. Jan Pavel II.: Encyklika *Ut unum sint* (25. 5. 1995), 8: AAS 87 (1995), 925-926.
- ¹⁷³ Srov. *Propositio* 41; 2. Vatikánský koncil: Dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio*, 8, 15; *Ut unum sint* (25. 5. 1995), 46: AAS 87 (1995), 948; *Ecclesia in Eucharistia* (17. 4. 2003), 45-46: AAS 95 (2003), 463-464; Kodex kanonického práva, kánon 844, §3-4; Kodex práva Východních církví, kánon 671, §34; Papežská rada pro jednotu křesťanů: Direktiář pro uplatňování zásad a norem o ekumenismu (25. 3. 1993), 125, 129-131: AAS 85 (1993), 1087-1089.
- ¹⁷⁴ Srov. č. 1398-1401.
- ¹⁷⁵ Srov. č. 293.
- ¹⁷⁶ Srov. Papežská rada pro sociální komunikace: Pastorační instrukce o sociálních komunikačních prostředcích k 20. výročí „Communio et Progressio“ *Aetatis novae* (2. 2. 1992): AAS 84 (1992), 447-448.
- ¹⁷⁷ Srov. *Propositio* 29.
- ¹⁷⁸ Srov. *Propositio* 44.
- ¹⁷⁹ Srov. *Propositio* 48.
- ¹⁸⁰ Takové poznání mohou nabýt kandidáti kněžství v semináři prostřednictvím vhodných iniciativ: srov. *Propositio* 45.
- ¹⁸¹ Srov. *Propositio* 37.
- ¹⁸² Srov. *Sacrosanctum Concilium*, 36 a 54.
- ¹⁸³ Srov. *Propositio* 36.
- ¹⁸⁴ Srov. tamtéž.
- ¹⁸⁵ Srov. *Propositio* 32.
- ¹⁸⁶ Srov. *Propositio* 14.
- ¹⁸⁷ *Propositio* 19.
- ¹⁸⁸ Srov. *Propositio* 14.
- ¹⁸⁹ Srov. Benedikt XVI.: *Homilie* při prvních nešporách Selsání Ducha svatého (3. 6. 2006): AAS 98 (2006), 509.
- ¹⁹⁰ Srov. *Propositio* 34.
- ¹⁹¹ *Enarrationes in Psalmos* 98, 9; CCL XXXIX, 1385; Srov. Benedikt XVI.: Proslav k Římské kurii (22. 12. 2005): AAS 98 (2006), 44-45.
- ¹⁹² Srov. *Propositio* 6.
- ¹⁹³ Benedikt XVI.: Projev k Římské kurii (22. 12. 2005): AAS 98 (2006), 45.
- ¹⁹⁴ Srov. *Propositio* 6; Kongregace pro bohoslužbu a svátosti: Direktorium o lidové zbožnosti a liturgii (17. 12. 2001) č. 164-165, stát Vatikán 2002, str. 137-139; *Eucharisticum mysterium* (25. 5. 1967): AAS 57 (1967), 539-573.
- ¹⁹⁵ Srov. *Relatio post disceptationem*, 11: L'Osservatore Romano, ročník 35, č. 12, str. 13.
- ¹⁹⁶ Srov. *Propositio* 28.
- ¹⁹⁷ Srov. č. 314.

SACRAMENTUM CARITATIS

Sacramentum Caritatis

Posynodální apoštolská exhortace *Sacramentum caritatis* Svatého Otce Benedikta XVI. biskupům, kléru, zasvěceným osobám a laickým věřícím o eucharistii, prameni a vyvrcholení života a poslání církve

Třetí díl

Eucharistie — tajemství,
které se žije

„Jako mne poslal živý Otec a já žiji z Otce, tak i ten, kdo jí mne, bude žít ze mne.“ (Jan 6,57)

**Eucharistická forma
křesťanského života
Duchovní bohoslužba —
logiké latreía (Řím 12,1)**

70. Ježíš, Pán, který se pro nás stal pokrmem pravdy a lásky, nás ujišťuje, když mluví o darování svého života: „Kdo bude jíst tento chléb, bude žít navěky“ (Jan 6,51). Avšak tento „věčný život“ v nás začíná již v této době skrze proměnu, kterou v nás způsobuje eucharistický dar. „Ten, kdo jí mne, bude žít ze mne“ (Jan 6, 57). Tato Ježíšova slova nám dávají chápat, jak „věřené“ a „slavené“ tajemství v obě skrývá dynamiku, jež se v nás stává zdrojem nového života a křesťanského životního stylu. Tím, že se spojujeme s tělem a krví Krista, stáváme se totiž stále zralším a vědomějším způsobem účastni božského života. Také zde platí, co říká sv. Augustin ve svých *Vyznáních* o věčném *Logu*, pokrmu duše: svatý církevní učitel zdůrazňuje paradoxní ráz tohoto pokrmu tím, že si představuje, jak slyší hlas, který mu říká: „Já jsem pokrm velkých. Ty porosteš a budeš mě jíst. A nepřipodobním se já k tobě jako pokrm tvého těla, nýbrž ty se připodobníš mně“^[198]. Vždyť eucharistický pokrm se nepřeměňuje v nás, nýbrž my jsme od něho tajemně přeměňováni. Kristus nás živí tím, že se s námi spojuje, a „vtahuje nás do sebe“^[199]. Slavení eucharistie se zde jeví v celé své síle jako pramen a vrchol církevního života, neboť zároveň vyjadřuje jednak zrod a jednak dovršení nové a definitivní bohoslužby, *logiké latreía*^[200]. Slova sv. Pavla k Římanům podávají v této věci nejvíce syntetickou formulaci toho, jak eucharistie proměňuje celý náš život v duchovní bohoslužbu, která se líbí Bohu: „Pro Boží milosrdenství vás, bratří, vybízím, přinášejte sami sebe (doslovně: svá těla) v oběť živou, svatou a Bohu milou! To ať je vaše duchovní bohoslužba“ (Řím 12,1). V této pobídce se vynořuje obraz nové bohoslužby

jako úplné obětování vlastní osoby ve společenství s celou církví. To, jak apoštol trvá na obětování našeho těla, zdůrazňuje lidskou konkrétnost kultu, který je zcela jiný než netělesný. Opět nám to v této souvislosti připomíná světec z Hyppo, že právě „toto je oběť křesťanů. Všichni a zároveň jsou jediným tělem Krista. Církev slaví toto tajemství svátostí oltářní, kterou věřící dobře znají a v níž je jasně ukázáno, že to, co je obětováno, je ona sama, jež je obětována“^[201]. A tak také potvrzuje katolické učení, že eucharistie jako oběť Krista, je také obětí církve, a tedy věřících^[202]. Trvání na oběti (latinsky: *sacri-ficium* — to znamená „činit posvátným“) zde vyjadřuje celou onu existenciální hutnost, jež je zahrnuta do přeměny naší lidské přirozenosti uchvácené Kristem (srov. Flp 3,12).

Účinnost vše zahrnující eucharistické bohoslužby

71. Nová křesťanská bohoslužba objímá všechny aspekty existence tím, že je přeměňuje: „Ať jíte nebo pijete nebo cokoli jiného děláte, všechno dělejte k Boží oslavě“ (1 Kor 10,31). Křesťan je povolán k tomu, aby každým úkonem svého života oslavoval Boha. Odtud dostává formu nejnvtirnějši eucharistická povaha křesťanského života. Eucharistie zahrnuje lidskou skutečnost v její každodenní konkrétnosti, což umožňuje den po dni pokračující přeměnu člověka, který je milostí povolán být věrným obrazem Božího Syna (srov. Řím 8,29 nn). Není nic ryze lidského — myšlenky a city, slova a skutky — co by nenašlo ve svátosti eucharistie vhodnou formu, aby to bylo v plnosti prožíváno. Zde se vynořuje celá antropologická hodnota radikální novosti, kterou Kristus přinesl v eucharistii. Bohoslužba nesmí být omezena na zvláštní soukromou chvíli, nýbrž podle své přirozenosti má sklon k tomu, že proniká všechny aspekty skutečnosti každého jednotlivce. Bohoslužba, která se líbí Bohu, se tak stává novým prožíváním všech okolností existence, v níž každá jednotlivá věc zakusí nové zhodnocení, neboť je prožívána ve vztahu ke Kristu a jako dar Bohu. Slávou Boha je živý člověk (srov. 1 Kor 10,31). A životem člověka je patřeno na Boha^[203].

IUXTA DOMINICAM VIVENTES – žít nedělně

72. Tato radikální novost, kterou eucharistie vnáší do života člověka, byla křesťanskému vědomí zjevena hned na počátku. Věřící si ihned uvědomili hluboký vliv slavení eucharistie na jejich životní styl. Sv. Ignác z Antiochie vyjádřil tuto pravdu, když označil křesťany za ty, kteří dospěli k nové naději, kteří „žijí nedělně“ (*iuxta dominicam viventes*)^[204]. Tato formulace velkého mučedníka z Antiochie jasně zdůrazňuje spojení mezi eucharistickou skutečností a křesťanskou existencí v její všednosti. Charakteristický zvyk křesťanů shromažďovat se v první den po sobotě, aby slavili zmrtvýchvstání Krista — je podle zprávy mučedníka Justina^[205] — také faktem, který určuje životní styl, který je obnoven setkáním s Kristem. Formulace sv. Ignáce — „žít nedělně“ zdůrazňuje příkladnou hodnotu, kterou má tento den pro každý den v týdnu. Nevyznačuje se totiž jen prostým přerušením obvyklé činnosti jako nějaká přestávka v obvyklém rytmu dní. Křesťané cítili tento den jako první den v týdnu, protože se jím připomíná radikální novost, kterou přinesl Kristus. Proto je neděle dnem, v němž křesťan opět nabývá eucharistickou formu svého života; je totiž povolán, aby podle ní stále žil. „Žít nedělně“, to znamená, žít ve vědomí osvobození, jež přinesl Kristus, a nést vlastní existenci jako darování sebe Bohu, aby se jeho vítězství plně projevil o vnitřně obnoveným jednáním.

Žít přikázání světit neděli

73. Synodní otcové, vědomi si tohoto nového principu života, který eucharistie ukládá křesťanovi, zdůraznili, že je pro všechny důležité plnit přikázání světit neděli jako pramen ryzí svobody všech věřících, aby pak každý jiný den mohli žít podle toho, co slavili v „Den Páně“. Život víry je totiž ohrožen, když není pocíťováno přání účastnit se slavení eucharistie, kterým se koná památka velikonočního vítězství. Účast na nedělním liturgickém shromáždění spolu se všemi bratry a sestrami, vytvářejících jediné tělo Ježíše Krista, je vyžadována křesťanským svědomím, které tak zároveň formuje. Ztratit cit pro neděli jako posvěcující den Páně je příznakem

SACRAMENTUM CARITATIS

ztráty ryzího smyslu křesťanské svobody, svobody Božích dětí^[206]. V tomto ohledu jsou stále cenné postřehy, které učinil můj ctihodný předchůdce Jan Pavel II. v apoštolském listu *Dies Domini*^[207] v souvislosti s různými dimenzemi, které neděle pro křesťany má: Tento den je *Dies Domini* vzhledem k dílu stvoření; je *Dies Christi*, protože je to den nového stvoření a daru Ducha Svatého, kterého dává zmrtvýchvstalý Pán, je to *Dies Ecclesiae* jako den, v němž se křesťanská obec shromažďuje ke slavení; je to *Dies hominis* jako den radosti, odpočinku a bratrské lásky. Tento den je tedy jakýmsi prapůvodním svátkem, ve kterém může být každý věřící hlasatelem a strážcem smyslu pro čas. V tomto dni totiž pramení křesťanský smysl existence a nový způsob prožívání času, vztahů, práce, života i smrti. Proto je dobré, když se v den Páně ze strany církve organizují některé akce v blízkosti nedělního slavení eucharistie: přátelské posezení, iniciativy k výchově dětí, mladých i dospělých ve víře, pouti, skutky bliženské lásky a různé momenty modlitby. I když je pravda, že sobotní večer již patří k neděli od prvních nešpor a proto je dovoleno splnit nedělní povinnost už v něm, je přesto na základě těchto tak významných hodnot nutné připomenout, že sama neděle si zasluhuje, aby byla svěcena a nestala se nakonec dnem „prázdnoty Boha“^[208].

Smysl odpočinku a práce

74. V naší době je nakonec obzvlášť naléhavé, aby den Páně byl dnem odpočinku od práce. Ze srdce si přejeme, aby jej jako takový uznala i občanská společnost, aby člověk měl možnost zbavit se pracovní povinnosti, aniž by byl za to trestán. Vždyť křesťané — ne bez souvislosti s významem soboty v židovské tradici — spatřovali ve dni Páně také den odpočinku od každodenních námah. Ten má svůj přesný význam, neboť *relativizuje práci*, jejíž účel má vztah k člověku. Práce je pro člověka a ne člověk pro práci. Snadno odtud lze vytušit ochranu, která je tak poskytována samotnému člověku. Tímto způsobem je totiž osvobozen od možné formy otroctví. Jak jsem již řekl, „práce má primární význam pro uskutečnění člověka a pro rozvoj společnosti a musí být tedy vždy organizována a rozvíjena při plném respektování lidské důstojnosti a ve službě společnému dobru. Zároveň je nezbytné, aby se člověk nedal prací

zotročit, aby si z ní neudělal modlu tím, že v ní spatřuje poslední a konečný smysl života“^[209]. Bohu zasvěcený den otevírá člověku chápání smyslu jeho existence a jeho pracovní činnosti^[210].

Nedělní shromáždění bez kněze

75. Objevením významu nedělního slavení pro život křesťana se bezděčně nabízí otázka oněch společenství, v nichž chybí kněz a kde tedy v den Páně není možné slavit mši svatou. K tomu je třeba říci, že jde často o velmi odlišné situace. Synoda především doporučila věřícím, aby se odebrali do některého z diecézních kostelů, kde je kněz přítomen, přestože si to žádá určitou obětí^[211]. Tam, kde velké vzdálenosti prakticky znemožňují účast na nedělní eucharistii, je důležité, aby se křesťanská společenství přesto shromáždila ke chválám Pána a na památku dne Jemu zasvěcenému. Má se to však konat za odpovídajícího poučení o rozdílu mezi mší svatou a nedělním shromážděním dočasně bez kněze. Pastorační péče církve musí v tomto případě bdít nad tím, aby bohoslužba slova byla organizována pod vedením jáhna nebo zodpovědného představeného daného společenství, jemuž byl tento úřad úředně předán příslušnou autoritou, a je veden podle specifického, biskupskou konferencí vypracovaného a k tomuto účelu schváleného obřadu^[212]. Připomínám, že při těchto liturgiích přísluší ordinářům dávat dovolení k rozdávání sv. přijímání, přičemž by měli pečlivě zvážit vhodnost určitých rozhodnutí. Kromě toho je nutné dbát na to, aby taková shromáždění nevyvolávala zmatení ohledně ústřední role kněze a svátostné složky života církve. Důležitost role laiků, jimž patří právem dík za jejich velkodušnost ve službě křesťanskému společenství, nesmí nikdy zastřít nenahraditelnou službu kněze pro život církve^[213]. Dále ať se bdí nad tím, aby shromáždění, dočasně bez kněze, nedávala podnět k eklesiologickým vizím, jež se neshodují s pravdou evangelia a tradicí církve. Spíše by to měly být privilegované příležitosti modlitby k Bohu, aby jim poslal svaté kněze podle svého srdce. Dojímavé je v této souvislosti, co napsal Jan Pavel II. ve svém „*Dopisu kněžím*“ k Zelenému čtvrtku 1979. Vzpomínal na ona místa, kde se lidé, které diktátorské režimy zbavili jejich kněží, shromažďovali na poutním místě, položili na oltář ještě uchovanou štólu a pronášeli modlitby eucharistické liturgie. Ve chvíli promě-

ňování se ponořili do ticha na znamení, jak vroucně touží po tom, aby slyšeli slova, která mohou účinně vyslovit jen ústa kněze“^[214]. Právě z tohoto hlediska vzhledem k nesrovnatelnému dobru, které pochází ze slavení eucharistické oběti, prosím kněze o aktivní a konkrétní ochotu co nejčastěji navštěvovat obce, které jsou svěřeny jejich pastorační péči, aby nezůstávaly dlouho bez svátosti lásky.

Eucharistická forma křesťanského života, církevní příslušnost

76. Význam neděle jako *Dies Ecclesiae* nám připomíná vnitřní spojení Ježíšova vítězství nad zlem a smrtí s naší příslušností k tělu církve. Každý křesťan totiž v den Páně objevuje také společenský rozměr svého vykoupeného života. Účastnit se liturgických úkonů, přijmout Tělo a Krev Krista zároveň znamená stále více prohlubovat vlastní příslušnost k Tomu, který pro nás zemřel, a činit ji stále intimnější. (srov. 1 Kor 6,19nn; 7,23). Vpravdě — kdo jí Krista, žije skrze něho. Ve vztahu k eucharistickému tajemství se chápe hluboký smysl *communio sanctorum*. Svaté přijímání má vždycky a neoddělitelně vertikální i horizontální znamení: společenství s Bohem a společenství s bratřími a sestrami. Obě dimenze se tajemně setkávají v eucharistickém daru. „Kde je zničeno společenství s Bohem, jež je společenstvím s Otcem Synem a Duchem Svatým, tam je také zničen kořen a zdroj společenství mezi námi. A kde se nežije společenství mezi námi, tam také společenství s Trojjediným Bohem není živé ani pravdivé“^[215]. Protože jsme tedy povoláni být údy Krista a tím údy, jež patří k sobě (srov. 1 Kor 12,27) tvoříme skutečnost, jež má základy ve křtu a je živena eucharistií — skutečnost, jež vyžaduje, aby nacházela v životě našich společenství hmatatelné potvrzení. Eucharistická forma křesťanského života je nepochybně církevní a komunitní forma. Každý věřící může skrze diecézi a farnosti jako nosné struktury církve v určité oblasti udělat konkrétní zkušenost své příslušnosti k tělu Kristovu. Sdružení, církevní hnutí a nová společenství — s živostí svých charismat, která byla dána Duchem Svatým pro naši dobu — jakož i instituty zasvěceného života mají úkol poskytovat svůj specifický přínos, aby u věřících podporovali vědomí, že *patří* Pánu (srov. Řím 14,8). Projevy sekularizace, které mají nikoli náhodou rysy individualismu, ško-

SACRAMENTUM CARITATIS

dí především osobám, které mají slabý smysl pro příslušnost. Křesťanství už od počátku vždy implikuje úsilí o pospolitost, síť vztahů, které jsou stále ožívány nasloucháním slovu a slavením eucharistie a proniknutý Duchem Svatým.

Spiritualita a eucharistická kultura

77. Synodní otcové příznačně potvrdili, že „věřící křesťané potřebují hlubší chápání vztahů mezi eucharistií a každodenním životem. Eucharistická spiritualita to není pouze účast na mši svaté a adorace Nejsvětější svátosti. Objímá celý život“^[216]. Tato poznámka má pro nás dnes velký význam. Je třeba uznat, že jeden z nejtěžších důsledků právě zmíněné sekularizace spočívá v tom, že odsunula křesťanskou víru na okraj existence, jako by nebyla potřebná ke konkrétnímu rozvoji života lidí. Selhání tohoto způsobu života „jako by Bůh neexistoval“ je nyní všem zjevné. Dnes je nutné znovu objevit, že Ježíš Kristus není jen pouhé soukromé přesvědčení nebo abstraktní učení, nýbrž skutečná osoba, jejíž vstup do dějin je s to, změnit život všech. Proto se musí eucharistie jako pramen a vyvrcholení života a poslání církve proměnit ve spiritualitu, život „podle Ducha“ (Řím 8,4n; srov. Gal 5,16.25). Je to příznačné, že sv. Pavel na místě listu k Římanům, kde vybízí žít novou duchovním bohoslužbou, zároveň připomíná nutnost myslet na změnu vlastního způsobu života: „A nepřizpůsobujte se už tomuto světu, ale změňte se a obnovte své smýšlení, abyste dovedli rozeznat, co je Boží vůle, co je dobré, bohublé a dokonalé.“ (12,2). Tímto způsobem apoštolů národů podtrhuje spojení mezi pravou duchovním bohoslužbou a nutností nového způsobu vnímat existenci a vést život. Podstatnou částí eucharistické formy křesťanského života je obnova smýšlení, abychom „už nebyli jako malé děti a nedávali se zmatat a strhovat větrem kdekakého učení“ (Ef 4,14).

Eucharistie a evangelizace kultur

78. Z řečeného vyplývá, že nás eucharistie uvádí do dialogu s různými kulturami a v jistém smyslu jim je výzvou^[217]. Je třeba uznat mezi kulturní charakter této nové bohoslužby, této *logiké latreie*. Přítomnost Ježíše Krista a vyliční Ducha Svatého jsou události, které se mohou konfrontovat s každou kulturní skutečností, aby ji podle způsobu evangelia prokvasily. To pak sebou

přináší jako důsledek povinnost s přesvědčením pěstovat evangelizaci kultur a to s přesvědčením, že sám Kristus je pravdou každého člověka a celých lidských dějin. Eucharistie se stane měřítkem zhodnocení všeho, s čím se křesťan setká v různých kulturních projevech. V tomto důležitém procesu můžeme zakoušet více než kdy jindy významná slova sv. Pavla z jeho první listu Soluňanům: „Všechno zkoumejte, ale co je dobré toho se držte!“ (5,21).

Eucharistie a věřící laici

V Kristu hlavě církve, která je jeho tělem, jsou křesťané, „jeho vyvoleným lidem, královským kněžstvem, svatým národem, lidem náležejícím Bohu, aby hlásal jeho mocné skutky“ (srov. 1 Petr 2,9). Eucharistie jako tajemství, které je třeba žít, se nabízí každému z nás v těch poměrech, v nichž se nachází a činí z existenciální situace místo, na kterém musí dennodenně žít křesťanskou novost. Jestliže v nás eucharistická oběť živí a dává růst tomu, co nám již bylo dáno ve křtu, kterým jsme byli všichni povoláni ke svatosti^[218] pak se to musí vynořit a projevit právě v těch životních podmínkách a situacích, v nichž se každý jednotlivý křesťan nachází. Člověk se den ode dne stává bohoslužbou, která se líbí Bohu tím, že žije vlastní život jako povolání. Počínaje liturgickým shromážděním, je to sama svátost eucharistie, jež nás v každodenní skutečnosti zavazuje, aby bylo všechno konáno k Boží slávě. A protože svět je „pole“ (Mt 13,38), do něhož Bůh vkládá své děti jako dobré semeno, jsou křesťanští laici v síle křtu a birmování a posílení eucharistií povoláni k tomu, by Kristem přinesenou radikální novost žili právě v obyčejných životních podmínkách^[219]. Musí chovat přání, aby se eucharistie stále hlouběji vtiskovala do jejich všedního života a aby je vedla k tomu stát se poznatelnými svědky ve svém pracovním prostředí a v celé společnosti^[220]. Se zvláštním povzbuzením se obracím na rodiny, aby z této svátosti čerpaly podněty a sílu. Láska mezi mužem a ženou, přijetí života a poslání výchovy jsou výsadními oblastmi, v nichž může eucharistie dokázat svou schopnost, proměňovat život a vést k plnému smyslu života^[221]. Pastýři nesmí nikdy opomíjet podporovat věřící laiky, vychovávat je a povzbuzovat je žít v plnosti jejich povolání ke svatosti v onom světě, který Bůh tolik miloval, že vydal svého Syna,

aby se stal jeho spásou (srov. Jan 3,16).

Eucharistie a kněžská spiritualita

80. Eucharistická forma křesťanského života se nepochybně projevuje zvláštním způsobem v kněžském životě. Kněžská spiritualita je ze své vnitřní podstaty eucharistická. Semeno takové spirituality je obsaženo už ve slovech, která pronáší biskup při obřadech svěcení: „Přijmi dary lidu pro slavení oběti. Mysli na to, co konáš, napodobuj to, co slavíš, a postav svůj život pod tajemství kříže“^[222]. Aby kněz dával svému životu stále dokonalejší eucharistické rysy, musí již v době svého formace a pak v následujících letech dávat rozsaahlý prostor duchovnímu životu^[223]. Je povolán, aby opravdově hledal Boha, i když musí zároveň být nablízku starostem lidí. Intenzivní duchovní život mu dovolí, vstoupit hlouběji do společenství s Pánem a pomáhat mu dát se uchvátit láskou k Bohu, takže bude jejím svědkem v každé i obtížné a temné situaci. Proto společně se synodálními otci doporučují kněžím „denně sloužit mši svatou i kdyby na ní neměli být přítomni věřící“^[224]. Toto doporučení plyne zejména z objektivně nekonečné hodnoty každého slavení eucharistie a nadto má svůj podnět v její jedinečné duchovní účinnosti, neboť je-li mše svatá prožívána usebraně a s vírou, formuje v nejhlubším slova smyslu, neboť vyžaduje připodobnit se Kristu a kněze samého posiluje v jeho povolání.

Eucharistie a Bohu zasvěcený život

81. S ohledem na spojitost eucharistie a různých církevních povolání se vyjímá zejména „prorocké svědectví mužů a žen, kteří ze slavení eucharistie a v adoraci nacházejí sílu k radikálnímu následování poslušného, chudého a čistého Krista“^[225]. I když prokazují mnoho služeb v oblasti lidského vzdělání a péče o chudé, ve školství nebo při ošetřování nemocných, vědí mužové a ženy zasvěceného života, že hlavním cílem jejich života „je nazírání božských věcí a stálé spojení s Bohem“^[226]. Podstatný přínos, který očekává církev od života zasvěceného Bohu, se spíše týká bytí než činnosti. V této souvislosti bych rád připomněl význam panenského (i panického) svědectví právě ve vztahu k tajemství eucharistie. Eucharistické tajemství kromě spojení s kněžským celibátem totiž ukazuje vnitřní vztah panenství (panictví) zasvěceného Bohu, neboť je výrazem bezvýhradné odda-

SACRAMENTUM CARITATIS

nosti církve Kristu, kterého přijímá s radikální a plodnou věrností jako svého ženicha.^[227] Bohu zasvěcené panenství (panictví) dostává v eucharistii inspiraci a potravu pro plnou oddanost Kristu. Kromě toho dostává z eucharistie povzbuzení a popud být také v naší době znamením nezištné a plodné lásky, kterou Bůh chová k lidem. Konečně se Bohu zasvěcený život svým specifickým svědectvím stává objektivní připomínkou a předjímáním oné „Beránkovy svatby“ (Zj 19,7–9), která je cílem celých dějin spásy. V tomto smyslu je působivým poukazem k onomu eschatologickému horizontu, který potřebuje každý člověk, aby mohl orientovat svá životní rozhodnutí.

Eucharistie a mravní proměna

82. Objevíme-li krásu eucharistické formy křesťanské existence, dojdeme také k přemýšlení o mravních energiích, které jsou touto formou aktivovány v podpoře autentické svobody, která je Božím dětem vlastní. Tím bych se rád znovu zabýval tematikou, která se vynořila na synodu ohledně vztahu mezi eucharistickou formou existence a mravní transformací. Papež Jan Pavel II. tvrdil, že mravní život má hodnotu „duchovní bohoslužby“ (Řím 12,1; srov. Flp 3,3), která čerpá z onoho nevyčerpatelného pramene svatosti a oslavy Boha, kterými jsou svatosti a zvláště eucharistie. Vždyť účastí na oběti kříže křesťan komunikuje s darující se láskou Krista a je uschopněn a zavázán k tomu, aby žil tutéž lásku ve všech životních postojích i situacích.^[228] V samotné „bohoslužbě“, v eucharistickém společenství je obsaženo „být milován a milovat druhé“. Eucharistie, jež se nestane prakticky projevanou láskou, je sama v sobě roztržena^[229]. Tuto připomínku mravního významu duchovní bohoslužby nelze vykládat v moralistickém smyslu. Je to především šťastný objev dynamiky lásky v srdci toho, který přijímá dar Pána, zcela se mu odevzdává a nachází pravou svobodu. Mravní proměna, která je implikována bohoslužbou, kterou Kristus ustanovil, je vnitřní úsilí a srdečná touha odpovědět na lásku Pána celým svým bytím, i s vědomím vlastní křehkosti. Dobře se to ukazuje v evangeliím vyprávěných o Zacheovi (srov. Lk 19,1–10). Když pohostil Ježíše ve svém domě, byl celník zcela proměněn: rozhodl se polovinu svého majetku dát chudým a těm, od kterých příliš mnoho požadoval, vrátil čtyřnásobně. Mravní úsilí, které

vyvěrá z přijetí Ježíše do našeho života, pochází z vděčnosti, že jsme zakusili nezaslouženou blízkost Pána.

Eucharistická důslednost

83. Je důležité podtrhnout to, co synodní otcové označili za *eucharistickou důslednost* a k čemu je naše existence objektivně povolána. Bohoslužba, která se líbí Bohu, totiž není nikdy pouze soukromým úkonem bez důsledků pro naše sociální vztahy. Vyžaduje totiž veřejné svědectví vlastní víry. To platí samozřejmě pro všechny pokřtěné, ale zvláště naléhavě se to jeví u těch, kteří pro své společenské nebo politické postavení mají udělat rozhodnutí, která se týkají základních hodnot, jako je respektování a ochrana lidského života od početí po přirozenou smrt, rodina založená na manželství mezi mužem a ženou, svoboda výchovy pro děti a úsilí o společné dobro ve všech jeho formách^[230]. Tyto hodnoty jsou nezadatelné. Proto se musí katolíci politikové a zákonodárci, vědomi si své společenské odpovědnosti, cítit ve svědomí zvláště interpelováni, aby navrhovali a podporovali takové zákony, které jsou inspirovány hodnotami, jež mají základ v lidské přirozenosti^[231]. To má také objektivní spojitost s eucharistií (srov. 1 Kor 11,27–29). Biskupové mají stále připomínat tyto hodnoty; to je součástí jejich odpovědnosti za stáde, jež jim bylo svěřeno^[232].

Eucharistie — tajemství, které třeba hlásat

Eucharistie a poslání

84. V homilii během mše svaté, kterou jsem se slavnostně ujímal úřadu nástupce apoštola Petra, jsem řekl: „Není nic krásnějšího než být dostiženi, překvapeni evangeliem, Kristem. Není nic krásnějšího než Ho znát a jiným sdělovat přátelství s Ním“^[233]. Tato výpověď nabývá ještě větší intenzity, když se myslí na eucharistické tajemství. Vždyť si nemůžeme pro sebe nechat lásku, kterou slavíme v této svátosti. Ona totiž ze své podstaty vyžaduje, aby byla dávana dále. Svět potřebuje Boží lásku – setkat se s Kristem a věřit v něho. Eucharistie proto není pouze pramenem a vrcholem života církve, nýbrž také jejího misijního poslání. „Autentická církev je misionářská církev“^[234]. Také my musíme dokázat přesvědčivě říci svým bratřím a sestrám: „Co jsme viděli a slyšeli, to vám zvěstujeme, abyste také vy měli společenství s námi!“ (1 Jan 1,3). Vždyť není

nic krásnějšího než setkat se s Kristem a sdělit ho všem! Samotné ustanovení eucharistie ostatně předjímá právě to, co je jádrem Ježíšova poslání: On je poslán Otcem, aby spasil svět (srov. Jan 3,16–17); Řím 8,32). Při Poslední večeři Ježíš světuje svým učedníkům svátost, která zpřítomňuje oběť jeho sebedarování a kterou přináší v poslušnosti k Otci ke spáse nás všech. Nemůžeme jít k eucharistické hostině, aniž bychom se nedali vtáhnout do pohybu jeho poslání, který vychází z nitra samého Boha a směřuje k tomu aby dospěl k člověku. Proto je misijní úsilí základní součástí eucharistické formy křesťanské existence.

Eucharistie a svědectví

85. První a základní úkol, který vyrůstá ze svatých tajemství, která slavíme, je vydávat svědectví naším životem. Úžas nad darem, který nám Bůh dává v Kristu, dodává našemu životu novou dynamiku tím, že nás zavazuje být svědky jeho lásky. Staneme se svědky, když se skrze naše jednání, naše slova a naše konkrétní bytí objeví Jiný a když se bude sdílet. Říká se, že svědectví je prostředek, jímž v dějinách pravda Boží lásky dospívá k člověku a zve ho, svobodně přijmout tuto radikálnost. Ve svědectví se Bůh takřka vystavuje riziku, které tkví ve svobodě člověka. Ježíš sám je věrný a spolehlivý svědek (srov. Zj 1,5; 3,14); přišel, aby vydal svědectví pravdě (srov. Jan 18,37). V této souvislosti mě napadá, abych se znovu vrátil k představě, která byla oblíbená u prvních křesťanů, ale i nás dnešní křesťany ohromuje: svědectví až k vydání sama sebe, k mučednictví, bylo považováno v dějinách církve vždycky za vrchol nové duchovní bohoslužby: „Přinášejte sami sebe (dosl. svá těla) v oběť“ (srov. Řím 12,1). Myslím např. na zprávu o mučednictví sv. Polykarpa ze Smyrny, žáka sv. Jana. Celá tato dramatická událost je vylíčena jako nějaká liturgie, ba dokonce jakoby se sám mučedník stával eucharistií^[235]. Pomysleme také na eucharistické pojetí, které Ignác z Antiochie vyjadřuje s ohledem na své vlastní mučednictví: Považuje se za „Boží pšenici“ a přeje si, aby se v mučednictví stal „čistým chlebem Krista“^[236]. Křesťan, který dává svůj život v mučednictví, vstupuje do plného společenství s Velikonocemi Ježíše Krista a stává se spolu s ním sám eucharistií. Také dnes nechybí církvi mučedníci, v nichž se Boží láska ukazuje nejvznešenějším způsobem. I když od nás není požadován důkaz

SACRAMENTUM CARITATIS

mučednictví, přesto víme, že bohoslužba, která se líbí Bohu vyžaduje tuto ochotu^[237]. A nachází své uskutečnění v radostném svědectví před světem a to důsledným křesťanským životem v těch oblastech, kde nás Pán pověří, abychom ho tam hlásali.

Ježíš Kristus, jediný Spasitel

86. Zdůraznění vnitřního vztahu mezi eucharistií a misijním posláním nám také dává odhalit poslední obsah našeho hlásání. Čím živější je v srdcích křesťanského lidu láska k eucharistii, tím zřejmější mu bude misijní poslání: *přinášet Krista*. Ne jen nějakou ideu nebo etiku, které jsou od Něho inspirovány, nýbrž dar samotné jeho osoby. Kdo bližnímu nezprostředkuje pravdu lásky, stále nedal dost. Tak nám eucharistie jako svátost naší spásy nevyhnutně připomíná jedinečnost Krista a v něm dovršené spásy za cenu jeho krve. Proto vyplývá z věřeného a slaveného eucharistického tajemství požadavek, stále všechny vychovávat k misionářskému nasazení, jehož středem je hlásání Ježíše jako jediného Spasitele^[238]. To zabrání sociologické redukci zásadního díla lidského pokroku, který je vždycky v každém autentickém procesu evangelizace zahrnut.

Náboženská svoboda

87. V této souvislosti bych rád dal hlas tomu, co řekli otcové během synodního shromáždění o velkých potížích, kterými je postiženo misijní poslání oněch křesťanských obcí, jež žijí v poměrech menšiny nebo jimž je zcela upírána náboženská svoboda^[239]. Musíme Pánu opravdu děkovat za všechny biskupy, kněze a osoby zasvěceného života i laiky, kteří se věnují hlásání evangelia a žijí svou víru tím, že vystavují do nebezpečí svůj vlastní život. V mnoha oblastech světa je už prostá návštěva kostela hrdinským svědectvím, které vystavuje lidi tomu, že jsou vytláčováni na okraj společnosti nebo přímo pronásledováni. Také při této příležitosti bych rád potvrdil solidaritu celé církve s těmi, kteří trpí nedostatkem svobody náboženského kultu. Kde chybí náboženská svoboda, tam nakonec, jak víme, chybí ta nejdůležitější svoboda, neboť ve víře vyjadřuje člověk vnitřní rozhodnutí o vlastním smyslu svého života. Modleme se proto, aby se rozšířily prostory náboženské svobody ve všech státech, aby křesťané, jakož i příslušníci jiných náboženství mohli žít své přesvědčení osobně i ve

společenství.

Eucharistie – tajemství, které třeba nabídnout světu

Eucharistie, chléb dávaný za život světa

88. „Chléb, který já dám, je mé tělo, obětované za život světa“ (Jan 6,51). Těmito slovy Pán odhaluje pravý význam daru vlastního života za všechny lidi. Ukazují nám také hluboký soucit, jaký má s každým jednotlivcem. Evangelia nám častokrát vyprávějí o Ježíšových citech k lidem, zvláště k trpícím a hříšníkům (srov. Mt 20,34; Mk 6,34; Lk 19,41). Hluboce lidským citem vyjadřuje úmysl Boha spasit každého člověka, aby dosáhl pravý život. Každé slavení eucharistie svátostně zpřítomňuje dar, který Ježíš udělal ze svého života – dar pro nás a pro celý svět. Zároveň nás Ježíš činí v eucharistii svědky Božího soucitu s každým bratrem a každou sestrou. Tak se kolem eucharistického tajemství rodí služba lásky k bližnímu, kterého „nejprve nemám nijak rád nebo kterého ani neznám a miluji ho v Bohu a s Bohem. To je možné pouze na základě vnitřního setkání s Bohem, které se stalo společenstvím vůle a zasahuje také city. Pak se naučím nedívat se na druhé pouze svými očima a svými city, nýbrž z hlediska Ježíše Krista“^[240]. Tímto způsobem poznávám v člověku, k němuž se přiblížím, bratry a sestry, za které Pán dal svůj život, protože je miluje „do krajnosti“ (Jan 13,1). Proto si naše komunity, když slaví eucharistii, musí stále více uvědomovat, že Kristova oběť je pro všechny, a proto eucharistie pobádá každého, aby se sám stal pro druhého „obětovaným chlebem“ a tak se zasažoval za spravedlivější a bratrštější svět. Myslíme-li na rozmnožení chlebů a ryb, musíme uznat, že i dnes Ježíš vybízí své učedníky, aby se osobně angažovali: „Vy jim dejte jíst!“ (Mt 14,16). Povolání každého z nás je opravdu to – stát se spolu s Ježíšem *chlebem obětovaným za život světa*.

Sociální důsledky eucharistického tajemství

89. Spojení s Kristem, které se uskutečňuje ve svátosti, nás uschopňuje k novosti v sociálních vztazích: „Mystická svátost má sociální charakter... Spojení s Kristem je totiž zároveň spojením s druhými, kterým On se dává. Nemožno mít Krista pouze pro sebe, mohu mu patřit jen ve společenství s druhými,

kterí se stali jeho nebo se mají stát“^[241]. V této souvislosti je nutné jednoznačně vyjádřit vztah mezi eucharistickým tajemstvím a sociálním nasazením. Eucharistie je svátost společenství bratří a sester, kteří jsou ochotni smířit se v Kristu – v něm, který z židů a pohanů vytvořil jeden jediný lid tím, že zboural přehradu, která je dělila (Ef 2,14). Pouze toto stále úsilí o smíření dovoluje přijímat tělo a krev Krista důstojně (Mt 5,23–24)^[242]. Slavením památky jeho Oběti sílí společenství mezi bratry a sestrami a pobádá zvláště ty, kteří jsou v konfliktu, aby uspíšili své smíření a odpuštění, jež jsou podmínkami k vytvoření skutečného pokoje.^[243] Z tohoto vědomí se rodí vůle proměnit také nespravedlivé struktury, aby se zaručilo respektování důstojnosti člověka, který byl stvořen podle Božího obrazu. Konkrétním rozvíjením této odpovědnosti dochází k tomu, že se eucharistie stává v životě tím, co ve slavení znamená. Jak jsem už zdůraznil na jiném místě, není vlastním posláním církve pouštět se do politického zápasu za uskutečnění spravedlivější společnosti, i když nemůže a nesmí zůstat stranou v zápasu o spravedlnost. Církev „do něj musí vstoupit racionální argumentací a musí probouzet duchovní síly, bez nichž se spravedlnost nemůže prosadit ani prosperovat“^[244]. Vzhledem k sociální odpovědnosti všech křesťanů, synodální otcové připomněli, že Kristova oběť je tajemstvím osvobození, které nás stále interpeluje a vyzývá. Proto se obracím na všechny věřící s výzvou, aby byli opravdovými tvůrci pokoje a spravedlnosti: „Kdo se totiž účastní eucharistie, musí se zasažovat o budování míru v našem světě, který je poznamenán mnohým násilím, válkou a – zvláště dnes – terorem, hospodářskou korupcí a sexuálními vykořisťováními“^[245]. To všechno jsou problémy, které pak vyvolávají další ponižující jevy, které jsou krajně znepokojující. Víme, že nelze tuto situaci řešit povrchně. Právě v síle tajemství, které slavíme, musí být tyto okolnosti pranýřovány, neboť odporují důstojnosti člověka, za kterého Kristus prolil svou krev a tím potvrdil, jak vysokou cenu má každá osoba.

Pokrm pravdy a bída člověka

90. Nesmíme zůstat nečinní tváří v tvář jistým procesům globalizace, které nezřídka dávají v celosvětovém rozsahu neúměrně narůstat rozdílu mezi bohatými a chudými. Musíme pranýř-

SACRAMENTUM CARITATIS

řovat ty, kteří mrhají bohatstvím země a tím vyvolávají nerovnosti, které volají do nebe (srov. Jak 5,4). Je například nemožné mlčet tváří v tvář „otřesným obrazům velkých uprchlických táborů nebo jednotlivých uprchlíků, kteří jsou – v různých částech světa – přijímáni, aby se jim poskytla pomoc a unikli horšímu osudu, ale kteří nemají vůbec nic. Což to nejsou lidské bytosti, naši bratři a sestry? Nepřišly jejich děti na svět s tímž oprávněným očekáváním štěstí?“^[246] Pán Ježíš, Chléb věčného života nás pobádá a upozorňuje nás na poměry bídy, v nichž se nachází větší část lidstva – jsou to poměry, které často zahrnují jasnou a znepokojující odpovědnost lidí. Vždyť „na základě statistických údajů, jež jsou k dispozici, lze tvrdit, že méně než polovina nesmírných položek celosvětově určených na zbraně, by více než stačilo k trvalému odstranění bídy nedohledných zástupů chudých. To je naléhavá výzva lidskému svědomí. Národům, které spíše na základě situací, podmíněných mezinárodními politickými, hospodářskými a kulturními vztahy, než nekontrolovatelnými poměry, žijí pod prahem chudoby, může a musí naše společné nasazení pro pravdu dát novou naději“^[247]. Pokrm pravdy nás pobádá pranýřovat poměry nedůstojné člověka, v nichž se umírá kvůli nedostatku potravin, jenž je způsoben nespravedlností a vykořisťováním, a dává nám novou sílu a novou odvahu neustále pracovat na budování civilizace lásky. Křesťané se už od počátku starali o to, aby se navzájem dělili o svá dobra (srov. Sk 4,32) a aby pomáhali chudým (srov. Řím 15,26). Almužna, která se sbírá na liturgických shromážděních to živě připomíná, ale je to i velmi aktuální potřeba. Církevní dobročinné instituce, zvláště *Charita* na různých úrovních konají cennou službu, aby pomáhaly lidem v nouzi, zvláště těm nejhudším. Tím, že se dávají inspirovat eucharistií, svátostí lásky, stávají se jejím konkrétním výrazem a zasluhují proto veškerou chválu a povzbuzení pro solidární nasazení ve světě.

Sociální nauka církve

91. Tajemství eucharistie nás uschopňuje a pobádá k odvážnému nasazení ve strukturách tohoto světa, abychom do nich vnášeli onu novost vztahů, která má nevyčerpatelný pramen v daru Boha. Modlitba, kterou opakujeme v každé mši svaté: „Chléb náš vezdejší dej nám dnes“ nás zavazuje, učinit

ve spolupráci s mezinárodními, státními i soukromými institucemi všechno možné, aby ve světě přestalo nebo se aspoň zmenšovalo pohoršení hladu a podvýživy, jímž trpí mnoho milionů lidí zvláště ve vývojových zemích. Zvláště pak křesťanský laik, formovaný ve škole eucharistie je povolán, aby se přímo ujal své politické a sociální odpovědnosti. Aby mohl náležitě plnit své úkoly je třeba ho připravit konkrétní výchovou k lásce a spravedlnosti. Proto, jak požadoval synod, je nutné, aby diecéze a křesťanské komunity byly seznámeny se sociální naukou církve a aby tato nauka byla podporována^[248]. V tomto cenném dědictví, které pochází z nejstaršího církevní tradice, nacházíme prvky, které s hlubokou moudrostí orientují jednání křesťanů tváří v tvář palčivým sociálním otázkám. Toto učení dozrálo v průběhu dějin církve a vyznačuje se realizmem a vyrovnaností a pomáhá tak vyhnout se zavádějícím kompromisům nebo prázdňým utopiím.

Posvěcení světa a uchování stvoření

92. Aby se rozvíjela eucharistická spiritualita, jež je s to významně ovlivnit společenskou tkáň je konečně nutné, aby si křesťanský lid, který vzdává díky eucharistií, byl vědom, že to dělá ve jménu celého stvoření, že tak usiluje o posvěcení světa a intenzivně se za to zasazuje^[249]. Sama eucharistie vrhá mocné světlo na lidské dějiny a na celý vesmír. Z tohoto svátostného hlediska se den po dni učíme, že každá církevní událost má charakter znamení, kterým se sám Bůh sděluje a dotazuje se nás. Tímto způsobem může eucharistická životní forma tím způsobem, jak chápeme dějiny a svět, skutečně vést ke změně mentality. Sama liturgie nás vychovává k tomu všemu, když se kněz během přípravy darů obrací k Bohu modlitbou chvály a prosby nad dary chleba a vína – „plodem země“ a „vinné révy“ a „lidské práce“. Těmito slovy bere obřad všechno lidské konání a námahu sebou a vkládá to do oběti přinášené Bohu a pobádá nás k tomu, abychom nazírali zemi jako Boží stvoření, které produkuje, co potřebujeme k životu. Není pouze neutrální skutečností, pouhou hmotou k libovolnému používání podle lidských chutí. Spíše má své místo uvnitř dobrého plánu Boha, který nás všechny povolal, abychom byli syny a dcerami v Božím Synu, Ježíši Kristu (srov. Ef 1,4–12). Oprávněné starosti kvůli ekologickému stavu, v němž se nachází stvoření v mnoha částech světa, může čerpat útěchu z perspektivy křesťanské naděje, která nás zavazuje pracovat na odpovědném uchování stvoření^[250]. Ve vztahu mezi eucharistií vesmírem totiž odhalujeme jednotu Božího plánu a jsme vedeni k tomu, chápat spojení mezi stvořením a „novým stvořením“, které začalo zmrtvýchvstáním Krista, nového Adama. Díky křtu máme na něm podíl již nyní (srov. Kol 2,12nn) a tak se otevírá našemu životu, živenému eucharistií, výhled na nový svět, nové nebe a novou zemi, kde z nebe sestupuje od Boha nový Jeruzalém, „vystrojený jako nevěsta, okrášlená pro svého ženicha“ (Zj 21,2).

Užitečnost eucharistického Kompendia

93. Na konci těchto úvah, v nichž jsem se chtěl zabývat směrnicemi, které vyplynuly ze synody, chtěl bych také vyjít vstříc prosbě, kterou přednesli synodální otcové, aby se pomáhalo křesťanskému lidu stále lépe věřit, slavit a žít eucharistické tajemství. Příslušné kongregace se proto postarají o vydání *Kompendia*, jež shrne texty Katechismu katolické Církve, modlitby, vysvětlení mešních eucharistických modliteb a vše ostatní, co by mohlo být užitečné pro správné chápání jakož i slavení a adoraci oltářní svátosti^[251]. Rád bych, kdyby tato pomůcka přispěla k tomu, aby se památka Pánových Velikonoc stávala každým dnem více pramenem a vrcholem života a poslání církve. Bude to pobídka pro každého věřícího k tomu, aby udělal ze svého života pravou duchovní bohoslužbu.

Závěr

94. Drazí bratři a sestry, eucharistie je počátkem každé formy svatosti a každý z nás je povolán k plnosti života v Duchu svatém. Kolik svatých učinilo svůj život autentickým díky své eucharistické zbožnosti! Od sv. Ignáce z Antiochie po sv. Augustina, od sv. Antonína opata po sv. Benedikta, od sv. Františka z Assisi po sv. Tomáše Akvinského, od sv. Kláry z Assisi po sv. Kateřinu Sienkou, od sv. Pascal Baylona po sv. Petra Juliána Eymarda, od sv. Alfonse M. de Liguori po bl. Charles de Foucaulda, od sv. Jana Maria Vianneye po sv. Terezii z Lisieux od sv. Pia z Pietralciny po bl. Terezii z Kalkuty, od bl. Piergiorgio Frassatiho po bl. Ivana Mertze, abych uvedl aspoň některá z tak velké-

SACRAMENTUM CARITATIS

ho množství jmen, svatost našla vřdycky své ohnisko ve svátosti eucharistie.

Proto je nutné, aby se v církvi skutečně věřilo v toto tajemství, aby se zbožně slavilo a intenzivně žilo. Dar, který Ježíš dělá ze sebe ve svátosti památky svého utrpení, nám potvrzuje, že zdar našeho života spočívá v účasti a trinitárním životě, která je nám v NĚm definitivně a účinně nabídnuta. Slavení i adorace eucharistie umožňují, že se přiblížíme Boží lásce a osobně s ní souhlasíme až ke spojení s milovaným Pánem. Darování našeho života, *communio* s celým společenstvím věřících a solidarita s každým člověkem jsou nezbytné aspekty „*logiké latreia*“ svaté a bohu libé duchovní bohoslužby (srov. Řím 12,1), v níž se promění celá naše lidská skutečnost k oslavě Pána. Proto vyzývám pastýře, aby věnovali největší pozornost ryzí eucharistické křesťanské spiritualitě. Kněží, jáhnové a všichni, kteří vykonávají nějakou eucharistickou službu, mohou vřdycky čerpat sílu a podněty z těchto služeb, jež vykonávají s péčí a stálou vnitřní přípravou, pro svou osobní i komunitní cestu posvěcení. Všechny laiky a zvláště rodiny vyzývám, aby stále nacházeli ve svátosti Kristovy lásky energii, proměnit svůj život v ryzí znamení přítomnosti zmrtvýchvstalého Pána. Všechny Bohu zasvěcené osoby prosím, aby svým eucharistickým životem ukazovali zář a krásu, která spočívá v tom, že zcela patří Pánu.

95. Na počátku čtvrtého století byla ještě křesťanská bohoslužba zakázána císařskými úřady. Několik křesťanů ze severní Afriky, kteří se cítili vázání slavit den Páně, zákazu vzdorovali. Byli

popraveni, když předtím prohlásili, že pro ně není možné žít bez eucharistie, pokrmu Páně: *Sine dominico non possumus*^[252]. Kéž se tito mučedníci z Abitene, spolu s mnoha svatými a blahoslavenými, kteří udělali eucharistii středem svého života, za nás přimlouvají a kéž nás učí věrnosti setkání se zmrtvýchvstalým Kristem. Také my nemůžeme žít bez účasti na svátosti naší spásy a toužíme po tom, abychom byli *iuxta dominicam viventes*, to znamená tlumočit životem, co jsme v den Páně přijali. Tento den je skutečně dnem našeho konečného osvobození. Což je divné, že si přeje, aby byl každý den tak prožíván, jak to odpovídá novosti, kterou zavedl Kristus tajemstvím eucharistie?

96. Maria, neposkrvněná Panno, archo nové a věčné Úmluvy, doprovázej nás na této cestě vstříc Pánu, který přichází. V ní nacházíme nejdokonalěji uskutečněnou podstatu církve. Ta v ní vidí „eucharistickou ženu“ — jak ji nazval Boží služebník Jan Pavel II.^[253] nejzdařilejší obraz sebe samé a nazírá ji jako nenahraditelný vzor eucharistického života. Z tohoto důvodu tvrdí kněz, když je na oltáři přítomno tělo Páně — „*verum Corpus natum de Maria Virgine*“ jménem liturgického shromáždění slovy eucharistické modlitby: „Uctíváme slavnou Pannu Marii, Rodičku našeho Boha a Pána Ježíše Krista“^[254]. Její svaté jméno je vzýváno a uctíváno také v eucharistických modlitbách východních křesťanských církví. Věřící pak „svěťují Marii, Matce církve, svůj život a svou práci. Tím, že se snaží mít stejné smyšlení jako Maria, pomáhají celé obci žít v živější odevzdanosti, jež se líbí

Otci“^[255]. Ona je *Tota pulchra*, celá krásná, protože září leskem Boží Velebnosti. Krása nebeské liturgie, která se má odrážet také v našich shromážděních, nachází v ní věrné zrcadlo. Od ní se musíme učit, jak se sami stát eucharistickými lidmi církve, abychom i my podle slov sv. Pavla mohli předstoupit před Pána „neposkrvnění“, jak nás chtěl mít od počátku (srov. Kol 1,22; Ef 1,4)^[256].

97. Kéž v nás na přímluvu blahoslavené Panny Marie Duch Svátý zažehne stejný zář, který zakusili učedníci jdoucí do Emauz (srov. Lk 24,13–35) a kéž náš život obnoví eucharistický úžas a krásu, jež se zrcadlí v liturgickém obřadu, účinném znamením nekonečné krásy posvátného tajemství Boha. Ti učedníci se zvedli a spěšně se vrátili do Jeruzaléma, aby se podělili o tu radost se svými bratry a sestrami. Opravdová radost totiž spočívá v poznání, že Pán zůstává s námi jako náš věrný průvodce. Eucharistie nám dává objevit, že se zemřelý a zmrtvýchvstalý Kristus se v tajemství církve projevuje jako náš současník. Stali jsme se svědky tohoto tajemství lásky. Přejme si navzájem, abychom šli na setkání s eucharistií plni radosti a úžasu, abychom zakoušeli a hlásali jiným pravdu slova, s ním se Ježíš rozloučil se svými učedníky: „Já jsem s vámi po všechny dny až do konce světa“ (Mt 28,20).

Dáno v Římě, u sv. Petra, dne 22. února, na svátek stolce sv. apoštola Petra, roku 2007, v druhém roce mého pontifikátu.

Benedictus PP XVI.

Pracovní překlad: P. Josef Koláček SJ

[198] VII, 10, 16: PL 32, 742

[199] Benedikt XVI. *Homilie na Marienfeldu* (21.8.2005): AAS 97 (2005) 892; srov. *Homilie během svatodušní vigilie* (3.6.2006): AAS 98 (2006) 505.

[200] Srov. *Relatio post disceptationem*, 6, 47: *L'Osservatore Romano* (dt.) 35. očník č. 45 str.12.16 *Propositio* 43.

[201] *De civitate Dei*, X. 6: PL 41, 284.

[202] Srov. *Katechismus katolické Církve*, 1368.

[203] Srov. *Sv. Irenej, Proti herezím*. IV. 20, 7; PG 7, 1037.

[204] *List Magnesijským* 9, 1: PG 5, 670

[205] Srov. *První Apologie* 67, 1-6: PG 5, 670

[206] Srov. *Propositio* 30.

[207] Srov. AAS 90 (1998), 713-766.

[208] *Propositio* 30.

[209] *Homilie* (19.3.2006): AAS 98 (2006) 324

[210] *Zcela správně poznamenává Compendium sociálního učení církve*, 258: „Člověku vázanému na nutnost práce otevírá odpočinek výhled na dokonalou svobodu, onoho věčného sabatu (srov. Žid 4,9-10). Odpočinek dovoluje člověku rozpatvat se na díla Boží, od stvoření po vykoupění, a znovu je prožívat, poznávat sama sebe jako jeho dílo (srov. Žid 2,10) a vzdát díky za svůj život a svou existenci jeho původci“.

[211] Srov. *Propositio* 10.

[212] Srov. *Ibidem*.

[213] Srov. *Benedikt XVI. Proslov k biskupské konferenci Kanady – Quebec při jejich návštěvě ad limina Apostolorum* (11. 5. 2006), *L'Osservatore Romano*, 12. 6. 2006 str. 5.

[214] č. 10: AAS 71 (1979) 414-415.

[215] Benedikt XVI., *Generální audienční* 29.3. 2006, *L'Osservatore Romano* (dt.) 36 ročník č. 14, str. 2.

[216] *Propositio* 39.

[217] Srov. *Relatio post disceptationem*, 30: *L'Osservatore Romano* (dt.) 35 Jg. Nr. 45. S.15.

[218] Srov. 2. Vatikánský koncil, *dogmatická*

SACRAMENTUM CARITATIS

- konstituce o církvi *Lumen gentium*, 39-42
- [219] *Srov. Jan Pavel II. Po synodální poštovský list Christifideles laici* (30.12. 1988) 14.16; AAS 81 (1989) 409-413; 416-418.
- [220] *Srov. Propositio 39*
- [221] *Srov. Ibid.*
- [222] *Římský pontifikál. Svěcení biskupa, kněze a jáhna, Svěcení jednoho jediného kněze, č. 68*
- [223] *Srov. Jan Pavel II. Po synodální apoštolský list Pastores dabo vobis* (25.3. 1992), 19-33; 70-81: AAS 84 (1992) 686-712; 778-800.
- [224] *Propositio 38.*
- [225] *Propositio 39. srov. Jan Pavel II. Po synodální apoštolský list Vita consecrata* (25.3.1996), 95: AAS 88 (1996), 470-471.
- [226] *Kodex kanonického práva kánon 663, § 1.*
- [227] *Srov. Jan Pavel II. Po synodální apoštolský list Vita consecrata* (25.3. 1996), 34: AAS 88 (1996) 407-408.
- [228] *Encyklika Veritatis splendor* (6. 8. 1993), 107: AAS 85 (1993) 1216-1217.
- [229] *Benedikt XVI., Encyklika Deus caritas est* (25. 12. 2005), 14: AAS 98 (2006) 229
- [230] *Srov. Jan Pavel II. Encyklika Evangelium vitae* (25.3. 1995): AAS 87 (1995), 401-522; *Benedikt XVI. Proslav*
- k Papežské akademii pro život.* (22. 2. 2006): AAS 98 (2006) 264-265.
- [231] *Srov. Kongregace pro nauky víry, Instrukce k některým otázkám ohledně působení a chování katolíků v politickém životě.* (24.11. 2002): AAS 96 (2006) ,359-370
- [232] *Srov. Propositio 46.*
- [233] AAS 97 (2005) 711
- [234] *Propositio 42.*
- [235] *Srov. List církve ze Smyrny o mučednictví sv. Polykarpa, XV, 1: PG 5, 1039, 1042.*
- [236] *Ignác z Antiochie, Římanům, IV, 1: PG 5, 690.*
- [237] *Srov. 2. Vatikánský koncil, dogmatická konstituce Lumen Gentium, 42.*
- [238] *Srov. Propositio 42, srov. také Kongregace pro nauku víry. Prohlášení o spásenosné jedinečnosti a univerzálnosti Ježíše Krista a církve Dominus Jesus* (6.8. 2000) 13-15: AAS 92 (2000) 754-755.
- [239] *Srov. Propositio 42.*
- [240] *Benedikt XVI. Encyklika Deus caritas est* (25.12.2005), 18: AAS 98 (2006) 232.
- [241] *Ibidem. č. 14.*
- [242] *Nikoli bez pohnutí jsme během shromáždění synodu vyslechli velmi významná svědectví o působivosti svátosti při budování míru. V tomto ohledu Propositio 49 tvrdí: „Díky slavení*
- eucharistie se národy v konfliktu mohly shromáždit kolem Božího slova, naslouchat prorockému hlásání usmíření skrze nezištné odpuštění, dostat milost obrácení, které umožňuje přijímání téhož chleba a téhož kalicha“.*
- [243] *Srov. Propositio 48.*
- [244] *Benedikt XVI. Encyklika Deus caritas est, (25.12.2005), 28: AAS 98 (2006), 239.*
- [245] *Propositio 48.*
- [246] *Benedikt XVI. Proslav k diplomatickému sboru akreditovanému u Svatého stolce* (9. ledna 2006): AAS 98 (2006), 127.
- [247] *Ibidem.*
- [248] *Srov. Propositio 48. K tomu je zvláště užitečné Compendium sociální nauky církve.*
- [249] *Srov. Propositio 43.*
- [250] *Srov. Propositio 47.*
- [251] *Srov. Propositio 17.*
- [252] *Srov. Martyrium Saturnini, Dativi et aliorum plurimorum* 7,9.10: PL 8, 707, 709-710.
- [253] *Srov. Jan Pavel II. Encyklika Ecclesia de Eucharistia* (17.4.2003), 53: AAS 95 (2003) 469.
- [254] *I. eucharistická modlitba (Římský mešní kánon).*
- [255] *Propositio 50.*
- [256] *Srov. Benedikt XVI. Homilie* (8. prosince 2005): AAS 98 (2006) 15.

